

INSTITUȚIA CĂSĂTORIEI ÎN EPOCA MEDIEVALĂ: IMPEDIMENTE ȘI INTERDICȚII. EXPLORĂRI DE ANTROPOLOGIE ISTORICĂ ȘI STUDII COMPARATIVE

Lilia Zabolotnaia

Istoria familiei nu este un domeniu nou al științelor istorice, în mod special în istoriografia mondială. De aproape o jumătate de secol, cunoașterea problemei vizând istoria familiei occidentale s-a îmbogățit cu un număr impresionat de sinteze și studii (Heers 1974; Collomp 1974, 777-786; Flandrin 1992; Mordeni 2004, 785-804; Bérard, Klapisch-Zuber 2004, 804-821; Lettrea 2005). Însă, cercetările istoriei familiei din ultimele decenii a contestat serios omogenitatea și soliditatea modelului mitic al familiei în epoca medievală și modernă: căsătoria la o vârstă timpurie, prolificitatea și indisolubilitatea familiei, condițiile de divorț, ierarhiile după vârstă, sex etc. Noi interpretări, noi abordări au fost făurite, noi izvoare, identificate și exploatate. Istoria familiei în epoca medievală este o tematică istorico-juridică și necesită o abordare mai specială, din punct de vedere interdisciplinar. O varietate de discipline s-au concentrat asupra acestei teme: istoria, antropologia, demografia, antropologia, sociologia, istoria artei etc.

Se cunoaște că căsătoria avea loc după îndeplinirea anumitor condiții, dar, concomitent, se luau în considerare și anumite impedimente. Pentru a preciza și a înțelege cu adevărat rolul căsătoriei în Evul Mediu e necesar să cunoaștem impedimentele la căsătorie în Țările Românești: rudenia de sânge, rudenia sufletească, rudenia rezultată din alianță, deosebirea de credință, amestecul de sânge (incestul), adulterul, respectarea timpului de doliu etc. (Firoiu 1976, 86; Îndreptarea 1962, 190).

Una dintre cele mai riguroase interdicții era pentru căsătoria încheiată între rude. Noțiunea de *rudenie*, în „accepțiunea ei cea mai simplă, a fost stabilită ca fiind cea prin naștere și filiație, fără a lipsi nici ficțiunea juridică a înfierii, la care s-a adăugat un element nou, creat de concepțiile dominante ale vremii, și anume rudenia spirituală. *Rudenie* – strâns legată de structura de familie – nu a suferit schimbări în *sistemul normativ cu-*

tumiar, unde continua a se face distincție între rudenia naturală, izvorâtă din filiație, cea creată de raporturile matrimoniale și cea spirituală, la care se adăuga înfrățirea sub diferite forme” (Istoria 1980, 498; Istoria 1984, 249-250). Rudenia, după cum arată *Îndreptarea legii*, se împarte în cinci părți (categorii - n. a.): „*Întâi iaste de sânge. A doua iaste de cuscrie, adică de două neamuri* (între două familii - n.a.). *A treia iaste de-al treilea rudenie* (între o familie și cuscrii celei de a doua familii - n.a.), *care iaste și această cuscrie de trei neamuri* (categorii - n.a.). *A patra iaste a sfântului botez. A cincia iaste de feciorii de suflet, care se cheamă copilul carele ia neștine cu sfintele molitve și-l face adevărat al său ca și copiii lui*” (Îndreptarea 1962, 187-188).

Rudenie de sânge (consangvinitatea)¹. În epoca medievală căsătoriile încheiate între persoane *rude de sânge* erau considerate nevalabile și erau în mod categoric interzise. Conform canoanelor bisericesti relațiile între rude erau strict reglementate și trebuiau respectate în mod obligatoriu: „Legătura de rudenie, așadar sau de sânge, se împarte în **ascendenți și descendenți și în colaterali**. **Ascendenții sunt cei ce ne-au născut, de pildă, tatăl și mama, bunicul și bunica, și cei ce sunt deasupra acestora. Descendenții sunt cei pe care i-am născut noi, de pildă, fiul, fiica, nepotul, nepoata, strănepoata și cei ce urmează – la rândul acestora. Colaterali sunt cei care nici nu ne-au născut și pe care nici nu i-am născut, dar care se trag din aceeași obârșie și strămoș cu noi, de pildă, fratele, sora, unchiul, mătușa, fiul și fiica fratelui, vărul, vara și cei ce urmează – la rândul acestora [...]. Iar <căsătoria> ascendenților cu descendenții este oprită la infinit [...] căci nu se poate ca bunicul să se unească cu nepoata sa, printr-o căsătorie. <Rudelor> colaterale de gradul al optulea li se**

¹ Rudenia de sânge (*consangvinitatea*) era un impediment la căsătorie doar până la un anumit grad de rudenie. Doar rudenia de sânge în linie dreaptă (ascendentă și descendentă) era impediment la nesfârșit, dar în linie colaterală nu.

îngăduie căsătoria <între>ele, întrucât <nu-mai> până la gradul al șaptelea <inclusiv > este oprită. De aceea, nimeni nu se poate căsători cu fiica vărului său [...]. Căsătoria ce se încheie între rude de sânge – dacă trece de gradul al optulea – este îngăduită” (Vlastares 1958, 627).

Cu toate că erau indicate condițiile și restricțiile la încheierea căsătoriilor, în realitate, nu putem afirma că erau respectate neabătut. În special, această situație era caracteristică pentru familiile domnești, deoarece în majoritatea cazurilor, căsătoria avea la bază un substrat politic. Rezolvarea problemelor politice interne sau interstatale, alianța politică erau mai presus decât anumite reguli, canoane și indicații. Cel mai frecvent se încălca restricția privind gradul de rudenie. Pentru o imagine mai completă a problemei abordate, propunem câteva exemple care ne dovedesc cum se încheiau și se desfășeau căsătoriile între rude apropiate.

O ilustrare elocventă în acest sens, când nu s-a respectat gradul de rudenie, este divorțul lui Alexandru cel Bun (1400-1432) de Ryngalla-Anna. Unul dintre motivele divorțului a fost *gradul trei de rudenie*.

Se știe că Ryngalla-Anna a fost a treia soție a lui Alexandru cel Bun, căsătoria lor având loc în luna martie, 1419 (Zabolotnaia 2004, 49). Nunta s-a organizat în mare grabă, la patru luni după decesul precedentei soții, Ana (2 noiembrie 1418), adică nu s-a respectat nici măcar perioada obligatorie de doliu. Putem afirma, fără discuție, că la baza încheierii căsătoriei în cauză a fost pus doar interesul politic și această alianță dinastică urma să contribuie la rezolvarea problemelor de ordin extern.

Principesa lituaniană Ryngalla-Anna era sora lui Witold (1350-1430), marele cneaz al Lituaniei (1392-1430) și vara lui Władysław II Jagiełło (1351-1434), mare cneaz al Lituaniei (1377-1401) și rege al Poloniei (1386-1434). În lucrările publicate anterior, am presupus că mama lui Alexandru cel Bun a fost Anastasia Koriat (Zabolotnaia 2004, 48). Koriat și Keystut au fost frați, fiii lui Gedyminas, marele cneaz al Lituaniei (1316-1341), iar Anastasia Koriat (mama lui Alexandru cel Bun) a fost vară cu Ryngalla-Anna. În jurul acestei ipoteze s-a produs o întreagă controversă în literatura istorică. Considerăm că anume acest episod este *cheia dezlegării problemei legăturii*

de rudenie între Alexandru cel Bun și Ryngalla-Anna, de aceea propunem unele precizări din istoriografia română și polonă, care susțin opinia existenței acestei rudeni.

C. Rezachevici, în baza informației din sursele polone (Teġowski 1993, 47, 53, 55), consideră că „Anastasia, a doua soție a lui Roman I (1392-1394), pe care Alexandru cel Bun o numește „cneaghina” (prințesa), foarte probabil era din ramura Koriatovici a dinastiei lituaniene a Gedyminilor, vară cu regele Poloniei, Władysław II Jagiełło și cu Marele cneaz al Lituaniei, Witold” (Rezachevici 2001, 471-472).

Șt.S. Gorovei, fiind adeptul acestei presupuneri, aduce și alte dovezi: „Există, însă, motive suficiente de temeinice pentru a presupune că Anastasia a făcut parte din cercul rudelor lui Jagiełło (dintre cele care primiseră botezul ortodox) [...]”. Această concluzie nu este lipsită de importanță, întrucât anii respectivi din deceniul al optulea al veacului al XIV-lea reprezentau perioada când Moldova a fost într-o alianță strânsă cu Marele Ducat al Lituaniei [...] cel puțin doi Koriatovici au avut relații cu Moldova și cu principii ei [...]. Despre Iurie Koriatovici, cronica lituaniană menționează că „a fost luat de moldoveni să le fie domn și l-au otrăvit acolo [...]” În răstimpul acestei presupuse preponderențe lituaniene în Moldova [...] s-au făcut și căsătoriile viitorilor principii ai Moldovei, Petru și Roman, cu prințese din familia Gedymin. În lumina acestei constatări, pentru numele lui Alexandru cel Bun se poate încerca și o altă explicație [...] Alexandru a avut câțiva frați, dintre care unul s-a numit Mihail, nume care nu mai apare în dinastia moldovenească decât peste aproape două veacuri [...] Dar acesta este tocmai numele primit de cneazul lituanian Koriat la creștinarea sa! Astfel, nu este exclus ca la fiii lui Roman I să se regăsească două dintre prenumele folosite de ramura Koriat a dinastiei lituaniene: Mihail și Alexandru” (Gorovei 1997, 136-137, 140-173).

Pentru confirmarea că acesta este un „*mariaj bizar*” între rude propunem un alt argument – să demonstrăm diferența de vârstă între Alexandru cel Bun și Ryngalla-Anna. Este paradoxal faptul că Alexandru cel Bun, fiind bărbat tânăr și-a ales de soție o femeie care era cu mult mai în vârstă și care nu putea să-i nască moștenitori. În ceea ce privește vârsta soților ea poate fi ușor calculată

dacă cunoaștem vârsta părinților acestora și perioada fertilă de naștere a copiilor.

Ryngała-Anna s-a născut înainte de anul 1382, deoarece anume acest an este indicat în izvoare ca data morții tatălui ei, Keystut (1297-1382). Vârsta înaintată a tatălui ne sugerează și un alt argument. După vârsta de 80 de ani, este puțin probabil că acesta să fi putut avea copii. Mama ei, „frumoasa Biruta”, era cu mult mai tânără decât Keystut, dar a murit în același an, 1382. După decesul părinților, soarta Ryngałei-Annei a fost tragică. A rămas tutelată de fratele ei Witold. În anul 1389, s-au agravat relațiile dintre Witold și Swidrigailo, care luptau pentru putere, ajungând la apogeu. Verii se aflau în pragul unui război, de aceea Ryngała-Anna este trimisă de fratele ei în calitate de ostatic la Konrad Zolner, marele magistrul al Teutonilor (Урбан 2007, 114)². În anul 1392 ea este răscumpărată de viitorul ei soț Henryk Siemowitowicz, fiul cneazului Mazoviei Siemowit al III-lea. Peste un an rămâne văduvă pentru aproape un sfert de secol, până când combinații politice ingenioase au adus-o în Moldova (Spieralski 2001, 19). Deci, dacă presupunem, că în anul 1392 ea avea aproximativ 10-12 ani, atunci în 1419 avea probabil peste 40 de ani. În acele vremuri, femeile după 30 de ani erau considerate deja bătrâne.

De asemenea, nu știm cu exactitate câți ani avea Alexandru cel Bun la încheierea acestei căsătorii. Să încercăm să facem un simplu calcul. El a obținut domnia în anul 1400, la vârsta de majorat, când era capabil să cârmuiască țara, adică avea nu mai puțin de 17-20 de ani. În istoriografia română, deocamdată nu s-a stabilit cine a fost prima soție a lui Alexandru cel Bun și când s-a căsătorit, se știe numai că ea a decedat în 1405. Din a doua căsătorie, se naște Ilie, „întâiul născut” la 20 iulie 1409 (Cihodaru 1990, 159). A doua soție moare în 1418, la 2 noiembrie și, în mare grabă, Alexandru cel Bun se căsătorește a treia oară, cu Ryngała-Anna la începutul anului 1419. Deci, putem presupune, că în 1419 Alexandru cel Bun avea vârsta între 35-40 de ani, considerându-se un bărbat în floarea vârstei.

Din estimările noastre rezultă că diferența de vârstă dintre Alexandru cel Bun și Ryngała-Anna era considerabilă, aproximativ 10 ani. Și tocmai

această diferență demonstrează că Ryngała-Anna putea fi mătușa lui Alexandru cel Bun. Insolit e faptul că în procesul de încheiere a căsătoriei nu a fost luat în considerație acest argument important (Zabolotnaia 2008, 144-152).

Din cele expuse conchidem că Alexandru cel Bun era căsătorit cu o rudă foarte apropiată, vară cu mama lui, cu alte cuvinte, cu mătușa sa, care era considerată rudă de gradul trei³.

Până la urmă căsătoria a fost desfăcută. În literatura istorică română (Iorga 1921; Gane 1991; Cihodaru 1990; Gorovei 1991; Gorovei 1987; Rezachevici 1982; Teodoru 1973; Spieralski 2001; Pungă 1999, 35-43) se menționează că în primele luni ale anului 1420, adică peste un an, Ryngała-Anna s-a adresat Papei de la Roma, Martin V (1417-1431), cerând despărțirea de Alexandru cel Bun. Unul din motive a fost faptul că erau rude de gradul al treilea și lipsea dispensa papală la căsătorie. În luna iulie a anului 1421, Papa Martin V a admis divorțul, considerând căsătoria între Ryngała-Anna și Alexandru cel Bun nelegitimă: „femeia nobilă Ringola ducesa Valahiei mici... bărbatul nobil Alexandru ducele grecilor... care cu sus-numita aceeași ducesă (este) în gradul trei de rudenie, era unit nul, fără dispensă de la sediul apostolic obținută” (Bullarium, 129; Filitti 1913, 34-36)⁴.

Într-o scrisoare trimisă Papei la 5 mai 1422, Sigismund de Luxemburg se plânga că Witold adună oaste, probabil împotriva lui Alexandru cel Bun, „ca să-l silească la căsătorie cu vara sa (kuzynka), deși sunt piedici canonice din cauza rudeniei” (Gorovei 1997, 138.). Dar, acest efort din partea lui Witold, nu s-a încununat cu succes.

³ Gradele de rudenie la romano-catolici și ortodocși se calculează în mod diferit. La romano-catolici prin generații, la ortodocși prin nașteri. Spre exemplu, doi frați după modul de calculare al romano-catolicilor vor fi în primul grad de consanginitate în linie colaterală. La ortodocși doi frați se află în gradul doi de rudenie de sânge în linie colaterală. Dacă ne referim la metoda romano-catolică de numerotare a gradelor de rudenie, atunci Alexandru cel Bun cu Ryngała-Anna se aflau în gradul trei de rudenie. În cazul ortodocșilor, ei se aflau în gradul cinci de rudenie. Acest grad de rudenie este impediment la căsătorie, dar nu face nevalidă căsătoria, deoarece pentru gradul 5 de rudenie la ortodocși se poate primi dezlegare de la episcop.

⁴ Documentul 690. Aducem sincere mulțumiri doamnei Gabija Surdokaite din Lituania care l-a depistat la biblioteca Universității Catolice Ioan-Paul II din Lublin și ni l-a oferit pentru cercetare. Acest document a fost publicat de I.C. Filitti încă la începutul secolului XX și citat fragmentar de istorici, dar până în prezent n-a fost tradus în limba română integral și nici comentat.

² Vezi: www.fictionbook.ru/ru/author/urban_vilyam/tevton-skiyi_orden/ - 37k -

După cum am menționat mai sus, problema încheierii căsătoriei între rude apropiate va fi abordată în mod diferit. Cazul lui Alexandru cel Bun și al Ryngalhei-Anna a demonstrat cum era desfăcută căsătoria între rude. Însă, în perioada medievală, căsătoriile între rude apropiate au fost foarte răspândite. O pildă care vorbește despre căsătoriile dintre rude apropiate este a patra căsătorie a lui Władysław II Jagiełło. Ultima soție a lui Władysław II Jagiełło, Sofia (numele inițial – Sońka, creștinată sub numele Sofia), era una din rudele lui apropiate. Tatăl Sofiei, Andrei Olgimontovici Holszański (Pułaski 1887; Wolf 1895, 94-95; Dworzaczek 1959, tab. 13-15; Krzyżaniakowa, Ochmański 1990, 77, 80, 83, 124; Górzynski 1992, 64-65), era nepotul lui Olgimont, văr primar cu Władysław II Jagiełło. Mama Sofiei, Alexandra, era nepoata lui Dimitrie, frate drept al lui Władysław II Jagiełło. Adică, Sofia, era strănepoata lui Władysław II Jagiełło din partea fratelui Dimitrie și din partea vărului Olgimont (Zabolotnaia 2004, 58-61).

Mătușa Sofiei, Iuliana (1378-1448), sora mamei sale, a fost căsătorită a doua oară cu Witold (1350-1430), creștinat Alexandru, mare cneaz al Lituaniei (1392-1430), vărul primar al lui Władysław II Jagiełło. Deci, mama Iuliane și Alexandrei, *bunica Sofiei*, Alexandra, fiica cneazului din Truck, *a fost întâi cumnată și apoi soacra lui Witold* (Rezachevici 1995, 11-19; Rezachevici 1980, 64-65).

Un alt exemplu, care demonstrează cum se încheiau căsătoriile între rude apropiate, poate fi găsit în istoria relațiilor moldo-ruse și anume căsătoria Elenei, fiica lui Ștefan cel Mare, cu Ivan III cel Tânăr, marele cneaz al Rusiei. Este un eveniment bine cunoscut, descris în detaliu în literatura istorică română, rusă și polonă. Dar despre gradul de rudenie dintre acești tineri căsătoriți s-a scris foarte puțin. Cercetătoarea din Rusia, Tatiana Panova, într-un articol din 2004, aduce aceste argumente în baza letopisețelor rusești: „*Observăm că, pe de o parte, Elena Voloșanca era vară primară cu Sofia, soția cneazului de Tver, Mihail Borisovici, Sofia fiind, în același timp, cumnată cu Ivan III, Marele cneaz al Moscovei și că, pe de altă parte, Elena era vară de-a doua cu Ivan cel Tânăr*” (Panova 2004, 466).

Elena, pe linia mamei sale, Eudochia, avea strânse legături cu dinastia Gedyminas. Bunica Eudochi-

ei, Sofia, fiica a lui Witold, era căsătorită cu Vasile I (30.12.1371-27.02.1425), fiul renumitului cneaz al Moscovei Dimitrie Donskoi. Mama Eudochiei, bunica Elenei, Anastasia (m. 1470), nepoata lui Witold, era soția lui Alexandru Olelko (m. 1454), cneaz de Kiev, fiul lui Vladimir (fiul lui Olgierd), fratele drept al lui Władysław II Jagiełło. Deci, reiese că părinții Eudochiei erau rude apropiate. Străbunicul Eudochiei după mamă, Witold, era văr primar cu Vladimir, bunicul Eudochiei după tată. Cu alte cuvinte, Alexandru Olelko era unchiul Anastasiei. Anastasia era soră dreaptă cu Vasile II (1415-1462). Fiica Anastasiei, Eudochia, era vară primară cu Ivan III, fiul lui Vasile II. Copiii lor, Elena (fiica Eudochiei și a lui Ștefan cel Mare), era cu soțul ei, Ivan cel Tânăr (fiul lui Ivan III), vară de-a doua.

La rândul său, Ștefan cel Mare avea și el legături genetice cu dinastia lituaniană. Străbunica sa după tată, Anastasia Koriat (mamă a lui Bogdan II (1449-1451) și Alexandru cel Bun) a fost vară cu Witold și Władysław II Jagiełło. Astfel, Elena, fata născută din căsătoria lui Ștefan cel Mare cu Eudochia, a acumulat fondul genetic al tuturor ramurilor dinastice ale renumitului întemeietor Gedyminas. Din partea mamei provenea din Keystut și Olgierd, precum și din dinastia marilor cneji din Kiev, Moscova și Tver, iar din partea tatălui din Koriat și dinastia Bogdăneștilor-Mușatinilor. Schema Generală demonstrează elocvent arborele genealogic al Elenei „Voloșanca” și, totodată, reflectă posibilitatea prezenței unor *asocieri genetice* între dinastiile amintite. Existența unor astfel de factori dovedește moștenirea unor caractere specifice de rudenie între dinastiile române, lituaniene și ruse (Zabolotnaia 2004, 77-78).

La acest capitol amintim și de Constantin Cantemir, care a avut patru soții (!!!), iar cu una dintre ele a fost în relații de rudenie apropiată. Prima soție, Anastasia, era o rudă apropiată, „*nepotem ex patrule*” a lui Grigorie Ghica (Bogdan 1997, 204), „*nepoată de văr după tată*” (Gorovei 1997, 217). Despre acest fapt relatează Dimitrie Cantemir, în „*Viața lui Constantin-Vodă Cantemir*”: „*În anul 1646, în vârstă de 34 de ani, Cantemir își lua, silit de vodă [Grigore Ghica], cea dintâi soție, pe Anastasia – nepoată de văr după tată a însuși domnitorului, care după patruzeci de zile de căsătorie, se prăpădi de o boală molipsitoare*” (Cantemir 1943, 22).

După cum observă Ștefan S. Gorovei: „*în adevăr, exista obiceiul de a desemna verii după înrudirea față de părinți și acest mod de a preciza înrudirile îngreunează considerabil cercetările genealogice [...] Dimitrie Cantemir însuși folosește acești termeni când scrie despre mama sa*” (Gorovei 2008, 23-24).

Rudenia de cuscrie. Nu era acceptată și recunoscută ca legitimă **căsătoria între cuscri**, cu toate că nu era considerată *rudenie de sânge*: „*Și între rudele colaterale există opreliște la căsătorie [...] nu din pricina rudeniei (de sânge - n.a.), ci datorită cuscriei; iar cuscria este legătura ce vine din căsnicie, fără nici o rudenie de sânge. Prin urmare, eu nu pot să mă însor cu fiica mea vitregă sau cu nora mea [...] Căsătoria neîngăduită este aceea, care se încheie între rude ascendente și descendente, iar oprită este aceea care se încheie între rude colaterale sau între cuscri [...]. Cine încheie o căsătorie împotriva legii, acela pierde rangul său, averea lui se confiscă, iar el este exilat și dacă e de obârșie de jos, este lovit de o pedeapsă corporală*” (Harmenopulos 1958, 627).

La capitolul căsătoria între cuscri nu putem adăuga mai multe detalii și observații, deoarece nu dispunem de material documentar. Este foarte probabil că această condiție (ca și multe altele - n.a.) să fi fost moștenită din dreptul roman.

Rudenia prin alianță. Aceasta constituia un alt impediment la căsătorie. După căsătorie, femeia, de regulă, pleca la casa soțului. Femeile până la căsătorie se identificau prin prenumele lor însoțit de prenumele tatălui, „*Marena, fiica lui Ulea*” (DIR A 1958, 319), iar după căsătorie, prenumele lor era asociat cu cel al soțului, „*Ana, soția lui Bârsan*” (Costăchescu 1932, 114; DIR A 1958, 121). Foarte des se întâlnesc documente în care femeile se identificau și prin prenumele maritale propriu-zise, formate din prenumele soților cu sufixe feminine (Istoria 1980, 473), ca Mitroaica (soția lui Mitru), Pătroagea (soția lui Pătru), „*Păscălina logofteasa Stroicioae, soția logofătului Stroici*” (DIR A 1954, 28), ori din porecla sau profesia soțului, ca: Grosoaia (soția lui Grosu), Olărița (soția olarului), „*Anastasia, giupâneasa postelniceasa*” (DRH A 1998, 373-374). Rareori, atunci când bărbatul se instala în casa și în averea femeii, el primea numele soției cu o terminație de genul masculin, ca Dochitoiu (soțul Dochiei), Ca-

trinoiu (soțul Catrinei). În astfel de situații numele nu se schimba. Sub influența dreptului canonic ortodox – căsătoria fiind considerată una din „*tainele bisericești*” – *rudenia prin alianță* era asimilată cu cea naturală (socrul și soacra erau asimilați cu părinții - n.a.), ducând la interdicții în materie matrimonială (Istoria 1980, 473, 500-501).

Nu putem exemplifica prea amplu această situație din cauza lipsei de documente, dar avem la dispoziție alte argumente, care pot contesta faptul că nu se permiteau căsătoriile între *rude prin alianță*. În subcapitolul precedent am demonstrat cazuri de încheiere a căsătoriilor între *rude de sânge*, care sunt destul de numeroase. Cazuri de căsătorii între *rude prin alianță* sunt prezentate mai puține, dar considerăm, că acelea de care dispunem, sunt suficient de elocvente.

Drept model sunt căsătoriile Ruxandrei, fiica lui Neagoe Basarab și a doamnei Milița Despina (Palade 1939, 9). Ruxandra a fost căsătorită de două ori, cu doi frați. Primul soț a fost Radu de la Afumați, fiul legitim al lui Radu cel Mare⁵ și al doilea Radu Paisie, fiul natural al lui Radu cel Mare⁶. Prezintă interes concluzia lui Pavel Chihaia în monografia sa *De la „Negru Vodă” la Neagoe Basarab* (Chihaia 1973, 223), care face referire la cercetările efectuate de către Emil Lăzărescu asupra pietrelor de mormânt din biserica mănăstirii Argeș: „*lipsa numelui pe piatra de mormânt a Ruxandrei, s-a datorat faptului că fiica cea mai mare a lui Neagoe s-a căsătorit succesiv cu doi frați, Radu de la Afumați și Radu Paisie, comițând astfel, după canoanele bisericești, unul dintre cele mai grave păcate. Dar cu <dezlegarea> mitropolitului Anania a putut avea parte de o înscrispție, în care însă numele ei nu poate fi dedus*” (Chihaia 1973, 223-224).

Astfel, evidențiem un episod când o doamnă trece de la statutul de cumnată la cel de soție. Ruxandra și Radu Paisie, fiind *rude prin alianță*, încheie totuși o căsătorie. Surprinzător este și faptul că Radu de la Afumați, primul soț al Ruxandrei, a fost ucis de alte *rude prin alianță*. Acest argument este adus de C. Rezachevici: „*Cei doi capi ai complotiștilor erau rude prin alianță ale lui Radu de la Afumați, fiind căsătoriți cu două vere*

⁵ Radu de la Afumați – domnul Țării Românești, a domnit de cinci ori în perioada 1522-1529.

⁶ Radu Paisie – domnul Țării Românești, a domnit de patru ori în perioada 1535-1545.

primare pe linia paternă a acestuia: Neagoe din Periș și Dan Pleșia” (Rezachevici 2001, 172; Stoicescu 1971, 55, 74-75).

Desigur, nu pretindem că este o situație generală, dar, în concepția noastră, cazul este semnificativ din punct de vedere al alegerii: respectarea obiceiului sau accederea la domnie.

Rudenia spirituală. O altă formă de rudenie, care constituia un impediment la căsătorie și era specifică mentalității spiritual-religioase medievale o reprezenta *rudenia spirituală*, legată și ea de o altă taină bisericească, și anume de botez. „La rudenie, care vine din sfântul botez și din înfiere, trebuie privite gradele întocmai ca și la rudenie de sânge, deoarece canonul al 53-lea al Sinodului Trulan (sau Quinisextum (692)) (Herrin 2006, 50-54)⁷ declară: „*rudenia sufltească e mai de seamă decât cea trupească, deci la asemenea rudenie legea oprește căsătoria până la a treia sau a patra spiță*” (Harmenopulos 1958, 628).

Menționăm că aceste pravile bisericești erau introduse în practica dreptului civil încă din secolul al XIII-lea. Impedimentul la căsătoria cu rude până la al IV-lea grad a fost hotărât la 1215 de Conciliul din Latran (Encyklopedia 2006, 1083) și, totodată, s-a luat decizia să fie respectate și alte cerințe la încheierea căsătoriei: binecuvântarea părinților, alegerea benevolă și cununia. Aceste reguli bisericești erau introduse în legislația civilă a majorității țărilor europene.

Ca exemplu putem da lucrarea *Corpus juris canonici*, aplicat în Transilvania, în care se sublinia: „În temeiul acestei puteri se poruncește să fie despărțit unul de altul cei ce s-au unit împotriva hotărârii lui Dumnezeu sau a bisericii, precum sunt cei necredincioși cu cei credincioși, rude cu rude sau afini cu afini. Toți aceștia, dacă s-au unit între ei, trebuiesc despărțiți” (Corpus 1958, 639).

⁷ Sinodul de la Trullo a fost convocat în 692 din inițiativa împăratului Iustinian II (685-695) pentru a stabili dreptul canonic. Denumirea provine de la Sala Trullo, una dintre faimoasele săli împărătești din Constantinopol. Această adunare s-a desfășurat cu două scopuri ecleziastice: al VI Sinod Ecumenic (noiembrie 680 - februarie 681), sau Sinodul din Constantinopol III. A fost recunoscut de Biserica Ortodoxă ca Conciliul preoților din Occident în anul 692. În afară de aceasta, pentru Biserica Ortodoxă, este recunoscut drept o continuare a Sinodului Ecumenic al V-lea. De aceea era numit Sinodul V-VI (Synodos Penthekte, Concilium Quinisextum).

Prin *rudenia spirituală*, între naș și copilul botezat – ca și între rude apropiate – se crea o legătură de rudenie cu o serie de urmări, nașia, devenind o adevărată instituție: finul datora nașului daruri, ascultare – blestemul nașului fiind mai de temut decât cel părintesc. *Nașul de botez* trebuia să acorde finului sprijin material (daruri, bani) și ocrotire. *Nașul de botez* era considerat ca părinte, fiind respectat de fin și chemat apoi și la cununie (Istoria 1980, 501). Calculul gradelor la rudenie spirituală se făcea ca și la cel de sânge (*Îndreptarea legii*, gl. 201) (*Îndreptarea* 1962, 211-212), mai mult chiar, botezarea propriului copil era pentru celălalt părinte motiv de divorț, deoarece *soții deveneau frați spirituali*: „*care-ș va boteza pre fiu-său, acela să desparte de fâmeae-și, căci că o au făcut sora sufltească*” (*Îndreptarea legii*, gl. 199)” (*Îndreptarea* 1962, 210-211).

Ținem să precizăm că toate aceste căsătorii între diferite tipuri de rudeni erau considerate amestecări de sânge.

Sanctiunea stabilită de pravilele bisericești pentru încălcarea acestor impedimente era foarte aspră. Se aplica blestemul bisericesc, desfacerea căsătoriei și pedeapsa cu moartea, evident dacă vinovatul nu-și răscumpăra capul (adică, dacă nu plătea gloaba)⁸. Dacă vinovăția era confirmată după nuntă, atunci căsătoria se anula imediat. Copiii născuți din căsătorii cu *sânge amestecat* la fel erau blestemați de biserică, nu se botezau și erau lipsiți de dreptul la moștenire.

„*Certarea sângelui mestecat ce să face fără nuntă iaste ca și preacurvie... acela ce face sânge amestecat să să ceartă cu moarte [...] den afară de această [...] mestecătorul de sânge, încă-l afurisește și biserica... Nunțele ce să vor face dintru sânge amestecat, ce să zice din cuscrii sau din seminții ce vor pogorî dintr-un sânge sau den cumătrii ce vor fi din sfântul botez, acestea nunte să vor despărți [...] Copiii născuți din mestecătorii cei de sânge, nu vor putea moșteni averea părinților lor*” (Carte 1961, 146).

Foarte important este faptul că pravilele au rezervat pentru femeii pedepse mai lejere. Motivul de bază era că femeia este o ființă mai slabă, nepuțincoasă și nu e capabilă să judece rațional sau să ia decizii corecte de una singură: „mai cu *milă să va certa muierea decât bărbatul la păcatul sân-*

⁸ *Gloabă* – amendă care se aplica cuiva ca urmare a săvârșirii unor delictes sau crime.

gelui amestecat, de vreme ce iaste mai proastă și mai lesne spre căderea decât bărbatul” (Carte 1961, 145).

Căsătoriile cu eterodocșii. Căsătoriile mixte era unul dintre cele mai riguroase impedimente pentru înființarea familiei. Această interdicție era introdusă în toate codicele de legi în vigoare în țările europene la epoca respectivă.

Un deosebit interes în acest context îl prezintă *Zakonnikul* lui Stefan Dușan, în care căsătoria între un creștin și un eretic era aspru pedepsită. Se permitea încheierea căsătoriei numai dacă ereticul trecea la creștinism: „Dacă ereticul va dori să ia pe creștină, se va căsători dacă va trece în creștinism. Dar dacă nu va trece, atunci va fi luată de la dânsul soție și copii, și el va da pentru dânsii o parte din casă, dar el va fi izgonit” („И ако се наиде полоувъръць оузьмъ христіанкоу, ако оузюбу, да се крсти оу христіанство ако ли се не крсти, да мою се оузьме жена и дъвца и да имъ даа дъль отъ коукіе, а он да се иждене”) (Statuty 1934, 17; Istorija 1974, 90-91).

E curios faptul că în Serbia medievală de exemplu, catolicii aveau libertate confesională, dar religia oficială era ortodoxă și era apărată la nivel de politică de stat. Catolicul, în documentele de epocă, figurează sub numele de *poluveraca*, adică *semicredincios*. În cazul încheierii căsătoriei, orice catolic putea să se căsătorească cu o ortodoxă, dar cu condiția de a accepta religia ortodoxă. În caz contrar, căsătoria era considerată nevalabilă și desfăcută (Istorija 1974, 101).

În *Carte românească de învățătură* de asemenea se spunea: „Căsătoriile, care nu se întocmesc potrivit cu legea, se numesc unele neîngăduite, precum sunt acelea ce se încheie [...] cu ereticii” (Vlastares 1958, 627). Biserica socotea erezia o abatere conștientă de la dogma bisericii dominante, *păcat mare* și era pedepsită de pravile ca o infracțiune gravă. Pedepsa prevăzută în *Îndreptarea Legii* pentru erezia era „moartea cumplită” (Îndreptarea 1962, 321).

De regulă, asemenea cazuri se întâlneau foarte rar, dar în pravilele bisericești, precum și după obiceiul pământului, căsătoriile între persoane de confesiuni diferite erau interzise. Dacă unul dintre soți își schimba confesiunea (adică dacă renunța la ortodoxie), după încheierea căsătoriei, conform dreptului canonic și legii pământului aceasta era desfăcută.

Un asemenea exemplu este cazul lui Mihnea Turcicul (1577-1583; 1585-1591), care „s-a făcut turc”. Soția lui a rămas fidelă credinței sale ortodoxe și din acest motiv căsătoria a fost desfăcută (Iorga 1981, 204).

Deși căsătoriile între persoane de confesiuni diferite erau interzise, unele episoade din istoria Moldovei demonstrează și contrariul. Începutul secolului al XV-lea se caracteriza în toată Europa, mai ales în Europa Centrală, prin ciocniri și confruntări religioase, cum ar fi mișcarea husită în Cehia. În același timp, în Moldova se ofereau multe avantaje și libertăți confesionale (*Privilegiul comerțanților din Lvov din 8 octombrie 1408*). Această situație poate fi explicată, probabil, și prin existența căsătoriilor domnilor moldoveni cu doamne de credință catolică, libertatea confesională fiind o condiție la încheierea alianțelor dinastice. Trebuie să remarcăm însă, că până acum în literatura de specialitate nu găsim o explicație clară în ce mod biserica încheia aceste căsătorii între un domn ortodox și o doamnă catolică, știindu-se că în Evul Mediu căsătoria era valabilă numai într-o singură formă – cea religioasă. Prezintă un interes deosebit modul, neexplicat în literatura de specialitate, cum se încheiau bisericește căsătoriile între un domn ortodox și o doamnă catolică sau viceversa.

Voievodul Lațcu (1367-1375) a avut-o de soție pe Ana, de credință ortodoxă. Lațcu intră în legătură directă cu papalitatea, care îi recunoaște titlul de duce al Moldovei. În 1371 Lațcu obține din partea Papei Urban al VI-lea scaunul episcopal cu sediul în reședința sa, orașul Siret, desprins din dioceza Haliciului și așezat în dependență directă de papalitate. Astfel, domnul Moldovei era legat direct de Papă, care devenea protectorul domnului și al țării în raport cu regele Ungariei și al Poloniei (Rezachevici 2001, 444; Gorovei 1997, 133-134; Sýkora 1976, 142-146). Ana „rezistă ispitei papale” și rămâne în credința ortodoxă (Rezachevici 2001, 444)⁹.

⁹ „Catolicizarea lui Lațcu, ca și cea a împăratului bizantin Ioan V Paleologul (1341-1391) din 1369, era individuală, formală și interesată. Într-un context de puternică presiune pentru catolicizare, propagată de papă și instrumentată în zonă de Ludovic I de Anjou, care în noiembrie 1370 a devenit și rege al Poloniei, când doamna Clara, văduva lui Nicolae Alexandru din Țara Românească contribuise la convertirea unei fiice, Ana, țarina de Vidin și se trudea să o atragă și pe cealaltă, Anca, regina Serbiei, când se pregătea trecerea la catolicism a Mușatei, foarte probabil botezată în noul rit Margareta, mama lui Petru II și Roman I, când doar Vlaicu, domnul muntean și Ana, soția lui Lațcu, rezistă ispitei papale”.

Alt exemplu îl reprezintă situația Margaretei Mușata, care, ca și Lațcu, era de credință catolică. Ea a ctitorit o mănăstire la Siret, fiind totodată sprijinitoarea franciscanilor, deși avea soț și copii de credință ortodoxă. Fiul ei, Petru Mușat (1375-1391), printr-o danie de la 1 mai 1384 (Hârlău), dăruiește bisericii Ioan Botezătorul din Siret, zidită de mama sa, venitul cântarului¹⁰ din cetatea Siretului – „Noi, Petru voievodul, din mila lui Dumnezeu, duce al Țării Moldovei luând aminte și ținând seama ca strălucita și preamărita doamnă Mărgărita, mama noastră iubită și vrednică de cinste [...] să se înalțe și zidească în cetatea Siretului o biserică și lăcaș al fraților predicatori pentru mântuirea sufletului său, și al nostru și al părinților noștri, în care [...] mama noastră și-a ales loc de îngropare [...] să dăruim de-a dreptul suszișilor frați predicatori slujind la biserică aceea cântarul sau cumpăna care este în suszișă noastră cetate a Siretului” (DIR A 1954, 1-2).

Un tablou interesant îl prezintă cele două soții (din patru oficiale) ale lui Alexandru cel Bun (nepotul Margaretei Mușata), doamne de confesiune catolică – Margareta și Ryngała-Anna. Cu toate că este o problemă discutabilă, cu mare probabilitate, prima soție, Margareta, era catolică. Discuțiile precum că aceasta ar fi fost de confesiune catolică au pornit de la o mențiune a misionarului Petru Bogdan Bakšić (cca 1601-1674), primul arhiepiscop catolic al Bulgariei. În lucrarea sa „*Vizita apostolică în Moldova*” (1641) el prezintă o inscripție din biserică romano-catolică „Adormirea Maicii Domnului” din Baia: „În anul 1410 a fost zidită această biserică [...] împreună cu mănăstirea de la Baia de către strălucitul principe Alexandru a cărui soție de pioasă amintire, Margareta, este îngropată sub cristelniță” (Călători 1973, 240; Călători 1980, 138, 151).

Cu mare probabilitate, căsătoria cu o doamnă catolică a favorizat acordarea de libertăți confessionale pe care le-a oferit Alexandru cel Bun populației alogene și, în mod special, catolicilor. Nu cunoaștem cu exactitate cum s-au respectat toate tradițiile bisericesti în familie: cununia, botezul copiilor etc. (Zabolotnaia 2004, 47).

Ryngała-Anna, cea de-a treia soție a lui Alexandru cel Bun, despre care am scris deja mai sus,

era fermă în credința sa catolică. În scrisoarea sa către Papa de la Roma, Martin al V-lea, ea a cerut desfacerea căsătoriei pe motiv că Alexandru cel Bun nu voia să treacă la catolicism.

În 1421, la apelul Ryngałei-Anna a venit răspunsul. Martin al V-lea se adresează „vrednicului de cinste Ioan episcop al Moldovei” și insistă pentru desfacerea căsătoriei: „Și după cum aceeași reclamație lega, cu toate că însăși ducesa zisului duce, după contractul căsătoriei în acest mod fu împrejmuțată, la credința lui Hristos s-ar întoarce și s-ar lăsa de riturile sus-zise, ar solicita cu grijă, totuși însuși ducele care nu se gândește la mântuirea sa, să îmbrățișeze nu a dorit, nici speranță nu există că în viitor la recunoașterea adevăratei credințe prin însăși ducesă să poată să fie readus [...] sus-numita ducesă nu poate cu Alexandru al ei să conviețuiască cu excepția jignirii [C]reatorului [...] în acest caz confidenței tale împovărăm, căsătoria numită a fost și este nulă declarată” (Zabolotnaia 2008, 144-152).

Evident, era o motivare foarte stupidă, deoarece, cum am menționat mai sus, în Moldova toți credincioșii de alte credințe aveau libertăți oficial oferite de domn. Printre aceste confesiuni se afla și catolicismul. O confirmare în plus este „răscumpărarea” oferită de domn la divorț. Alexandru cel Bun i-a dat Ryngałei-Anna orașul Siret, una din cele mai populate de catolici localități din Moldova medievală, cu biserică catolică construită în timpul Margaretei Mușata.

În general, aflul populației catolice în Moldova medievală era favorizat de politica de stat promovată de către domnii Moldovei de la înființarea statului. Posibil, într-o măsură oarecare, condiția politică pentru promovarea libertății confessionale în țară era determinată și de motivul căsătoriilor mixte ale domnilor moldoveni. Coexistența pașnică între ortodoxism și catolicism a fost caracteristică pentru Moldova pe parcursul secolelor.

O pildă edificatoare, care demonstrează că la încheierea căsătoriei unul din soți putea să-și schimbe confesiunea, este mariajul lui Jagaiło cu Jadwiga. Regina Poloniei, Jadwiga (n. 15/18.02.1374 - † 17.07.1399, Cracovia), a fost fiica lui Ludowic I Andegawen (Strzelecka 1962-1964, 291-295; Słownik 1997, 150, 106-109, 385).

Cea mai importantă problemă pentru Jadwiga, după încoronare, era căsătoria. Urma a fi găsit

¹⁰ Cântarul – unitate pentru măsurarea greutateilor, folosită în trecut.

un mire care să fie potrivit pentru *cogovernare*. Căutarea se făcea și sub aspect politic. În configurația politică creată, pentru a păstra suveranitatea regatului, era necesară o alianță la Est, adică în Lituania. Unirea forțelor Poloniei cu Lituania era vitală la momentul respectiv din cauza pericolului pe care îl reprezenta Ordinul Teuton. Altă latură a problemei și totodată motivul principal care impunea o astfel de rezolvare, era încă o tentativă de creștinare a Lituaniei. Din aceste considerente a fost propusă candidatura marelui cneaz al Lituaniei, Jagaiło, fiul lui Olgierd și nepotul lui Gedyminas (Krzyżaniakowa, Ochmański 1990, 6; Polski 1962-1964, 292; Murinius 1989, 163), cu condiția să fie creștinat el personal și, în același timp, toată Lituania.

Această delicată chestiune este dezvăluită în documentul din 14 august 1385, care a intrat în istorie sub denumirea de Unia de la Kreva, conform căreia Jagaiło era obligat să accepte sfântul botez și să treacă la catolicism, să fie creștinată toată Lituania, iar recompensarea lui Wiliam Habsburg pentru ruperea logodnei cu Jadwiga, să fie plătită de Jagaiło din propriile surse (Kiaupa, Kiaupienė, Kunevičius 2000, 129-130).

Până la urmă Jagaiło a respectat toate condițiile impuse de familia regală a Poloniei. Evenimentele s-au derulat în modul următor: la 11 februarie 1386, a avut loc procedura de *alegere preliminară* care trebuia să confirme că Jagaiło era ales pan și rege al Poloniei și va fi soțul reginei Jadwiga, „*preaclaram reginam Poloniae naturalem*” (Krzyżaniakowa, Ochmański 1990, 89). După opinia savantului O. Halecki, această procedură poate fi numită „*pacta conventa*” (Halecki 1919, 113).

La 15 februarie 1386, Jagaiło (împreună cu frații săi), a fost botezat sub numele de Władysław (Strzelecka 1962-1964, 293), iar la 18 februarie 1386 a avut loc cununia solemnă la Wawel, palatul regal din Cracovia (Błaszczuk 1998, 118). Jadwiga avea vârsta de numai 12 ani, Jagaiło era cu aproximativ 20 de ani mai mare. Nunta a durat două săptămâni. La 4 martie 1386, Jagaiło a fost oficial încoronat: „*de consensu unanimi nostro et aliorum fratrum nostrorum et omnium baronum, nobilium, procerum et boyarorum civilem terrae Lyhtwaniae voluntate accedente et assensu*” (Halecki 1935, 110). A intrat în istoria Poloniei ca regele Władysław II Jagaiło și a domnit din anul 1385 până la 1434, întemeind o nouă dinas-

tie domnitoare, cea a Jagellonilor (Łowmiański 1999, 44-45).

Un alt exemplu, care, considerăm că se încadrează în contextul problemei cercetate, este a doua căsătorie a despotul din Loveci (Ферјанчић 1960, 153), țarul bulgar Ivan Alexandru (1331-1371) (Трифонов 1930, 61-90; Кувев 1980, 256-259; Божилов 1981, 153-177; Божилов 1985, 149-150; Андреев 1988, 194)¹¹. Prima lui soție, Teodora, a fost ortodoxă, din neamul Basarabilor, fiica domnului român Ioan Alexandru Basarab (1310-1352) (Божилов 1985, 167). A doua oară Ivan Alexandru s-a căsătorit la o vârstă matură, precum demonstrează documentele epocii, fără a urmări vreun interes politic, exclusiv din dragoste. Nu se știe când a desfăcut Ivan Alexandru prima căsătorie și a trimis-o pe prima soție la mănăstire. Știm doar că a doua soție era mult mai tânără decât el și era evreică. Pentru a o declara țarină, ea a fost botezată tot cu numele de Teodora și a intrat în istorie ca Teodora a II-a. Se presupune că nunta și cununia ar fi avut loc în 1347 (Божилов 1985, 168-169). Interesant este faptul că această căsătorie n-a generat nicio obiecție din parte bisericii, ba mai mult, în *Postfața la Evanghelia de la Londra a țarului Ivan Alexandru* (Послесловие къмъ Лондонского Евангелие на царь Иванъ Александра (1355/1356)) (Послесловие 1944, 152), Ivan Alexandru și Teodora a II-a se compară cu sfinții Constantin și Elena și țarul își desemnează „*preferatul*” („*превозлюбленного*”) său moștenitor al tronului, fiul născut de la „*[...] blagocestiva [...] cununată de Dumnezeu [...] țarina doamnă Teodora*” (Послесловие 1944, 152)¹².

Deci, pentru a încheia a doua căsătorie, Ivan Alexandru nu respectă nicio regulă bisericească a timpului: desface căsătoria legitimă, botează pe

¹¹ Ivan Alexandru provenea din două familii împărătești, pe linia feminină – de la Asan, iar pe linie masculină – de la Terteri. A fost fiul despotului Strațimir și despinei Kerața Petrița. Kerața Petrița (călugărița Teofana) era fiica Asannei (numele nu se cunoaște) și a lui Șișman din Vidin, *sora împăratului Mihail III Șișman*. Astfel, Kerața era strănepoată a împăratului Ivan II Asan. Kerața Petrița era nepoată a Teodorei-Anna, fiică a lui Ivan II Asan. *Altfel spus, Ivan Alexandru era strănepotul împăratului Ivan II Asan și nepot de sora al lui Mihail III Șișman*.

¹² „Както великиятъ въ светиитъ царь Константинъ, заедно съ майка си Елена, извади изъ недрата на земята животворния Господень кръсть, така и той-този четвероблаговестникъ. Тогава той владеше скиптъра на българското и гръцкото царство, заедно съ своята благовярна, боговънчана и новопросвъщана царица гостожка Теодора, едноименна съ божия даръ, и съ своя родень и превозлюбень синъ царь Иван Шишманъ”.

pretendentă la a doua căsătorie și, un gest inexplicabil din partea lui, care întrecea orice limită, numește ca moștenitor pe copilul născut din a doua căsătorie (cu toate că avea fii născuți din prima - n.a.). Merită atenție și epitetele folosite pentru a caracteriza pe țarul Ivan Alexandru și țarina Teodora, care, după cum am spus mai sus, era evreică. Documentele scrise și mărturiile epocii au păstrat cele mai alese descrieri ale Teodorei a II-a, ea fiind numită o împărăteasă bună, deșteaptă, protectoare a bisericilor, mănăstirilor (Изъ Синодика 1944, 163)¹³ și a artei cărților împreună cu Ivan Alexandru. În *Приписка отъ времето на царь Иванъ Александра* este descris cum a fost comandată scribilor cartea despre *Viața Sfinților Apostoli* și se subliniază că această carte a fost dăruită bisericii de țar și Teodora, „*благверна и новопросветена царица*” (Приписка 1944, 155)¹⁴.

Căsătoria cu persoane care au depus voturile (jurăminte monahale - n.a.) **era interzisă**¹⁵. Conform Syntagmei lui Vlastares: „*alte blestemate cum sunt cele ce se încheie cu o femeie închinată Domnului, Sfintele canoane rânduiesc anularea acestor căsătorii, iar legile civile vor ca bunurile celor ce au încheiat asemenea căsătorii să fie confiscate și ei exilați, iar dacă e vorba de oameni de jos să fie și biciuiți*” (Vlastares 1958, 627).

În Evul Mediu, încheierea căsătoriei cu o persoană călugărită era considerată unul dintre cele mai grave „*păcate în fața Domnului*”: *o fecioară ce s-a dedicat domnului Dumnezeu și de asemenea*

un pustnic nu are îngăduința să se căsătorească” (Vlastares 1958, 629).

În *Carte românească de învățătură (1646)* aceste probleme îi sunt rezervate două capitole: „*Glava 34. Oare ce certarea să va da celuiia ce va răpi muiarea calugăriță*” și „*Glava 35. Pravilă pentru ceia ce fac curvie cu călugărițe; acest feal de greșeale să cheamă elineaste ierosilia*” (Carte 1961, 135-137). După cum se vede din aceste două capitole erau prevăzute două pedepse separate – pentru *ierosilia* și pentru – *răpirea călugăriței*.

*Ierosilia*¹⁶ era considerată orice infracțiune prin care omul se atingea de biserică: „*Ierosilia iaste una de multe fealuri. Toate fealiurile de greșeale cu câte să atinge omul de biserică, toate acelea să cheamă ierosilii. Iar aicea la tocmala aceștii pravile această ierosilie să înțelegea într-acesta chip: un mirean sau fie diacon, ce să dzice om den cinul bisericii, sau fie și preoțit de să va prileji să să împreune trupește cu vreo călugăriță care iaste de-a pururi supt închisoarea mănăstirii sau denafară de mănăstire, sau când să va împreuna trupește cu vreo muiare mireancă în biserică, sau să să împreune cu vreo muiare ce să va fi giuruit încă cu giurământ să fie călugăriță*” (Carte 1961, 135-137).

Călugărița era numită *mireasa Domnului* și cel care viola călugărița era considerat „*c-au făcut sânge amestecat și călugărița să cheamă mireasa lui Dumnedzău caria ieste cununată cu Dumnedzău, de ce cine se va împreuna cu dânsa, să împreună cu muiere cu bărbat, de ce iată că face preacurvie. Aicea sânt două păcate mari de moarte. A treia, călugărița să cheamă și ieste vas de biserică, de ce o va streina din biserică și o va spurca, iată că face ierosilie. Ierosilios să cheamă mai chiar fur de biserică*” (Carte 1961, 135-137).

Pedeapsa pentru cel care îndrăznea să răpească sau să violeze călugărița era de a fi „*certat cu moarte*” (Carte 1961, 137). Atunci când călugărița era forțată să se căsătorească, această nuntă se numea „*că ieste de răs și de batjocuri și urâtă*” (Carte 1961, 137) și urma să fie desfăcută. Călugărița se trimitea în altă mănăstire, iar infractorul trebuia să dea toată averea sa mănăstirii de unde era furată călugărița și apoi era exilat (conform pravilelor, pedeapsa cu moartea a fost înlocuită

¹³ În *Sinodical Bisericii Bulgărești (Синодик на българската църква)*: „123. На Теодора, благочестивата царица на великия царь Иванъ Александра, която бѣ отъ еврейски родъ, приела следъ това светого кръщение и запазила цѣла благочестивата си въра, обновителка на много църкви, въздигнала различни манастири, майка на великия царь Иванъ Шишмана, вѣчна паметъ”.

¹⁴ „[...] при градъ Търново, при блъговерния Иванъ Александра и неговата царица новопросвѣтената Теодора [...] по Божие благоволение благовърнниятъ и христолюбивъ Иванъ Александръ биде помазанъ на царството на българския престолъ [...] като добъръ боголюбец, и това-да бжде преведена отъ грецки езикъ на български тази книга, сиречь Деянита на светитъ апостоли, съборнитъ послания и тѣзи на Великия Павла [...] А царь, който поржалъ тези книга, да царува тукъ дълги дни заедно съ своято благоверна и новопросвѣтена царица”.

¹⁵ Era interzisă căsătoria cu persoane care au depus voturile (jurămintele monahale), deoarece cei care se aflau în treapta de reasfor, și încă nu depuseră voturile monahale puteau să se căsătorească.

¹⁶ *Ierosilia* – din limba greacă – sacrilegiu, profanare.

cu exilul - n.a.). Copiii născuți din astfel de căsătorii erau considerați bastarzi, fiind lipsiți de orice drept la moștenire, inclusiv de la mamă: „*Feciorii ce să nasc din călugăriță, aceia sunt cōpii (cōpil = bastard - n.a.); nu vor moșteni neamică dintru averea mâne-sa*” (Carte 1961, 137).

Căsătorie nelegitimă, adică, fără cununie.

Conform *pravilelor bisericești* „*pentru căsătoriile oprite rânduim următoarele: cât privește rudele ascendente și cele descendente, căsătoria este oprită la infinit, chiar dacă rudele s-ar fi născut din căsătorie nelegiuită*” (Harmenopulos 1958, 627).

Condiția *cununii* era un element de bază la încheierea căsătoriei, se celebra public, în fața autorităților bisericești și „*în fața Domnului*”: „*Dacă cineva va spune că o căsătorie nu este cu adevărat și în fapt una din cele șapte taine ale legii evanghelice <taină> rânduită de domnul Hristos, ci că este ceva dobândit de oameni în biserică și că nu aduce nici harul <tainei>, să fie afurisit*” (Canones 1958, 637).

Pentru consfințirea unirii tinerilor căsătoriți se respectau anumite reguli ale ceremoniei religioase: schimb de inele, jurământ reciproc de credință în fața altarului etc. De exemplu, în cazul logodnei lui Vlad, fratele lui Petru Șciopul¹⁷, cu fiica logofătului Ivan, pentru conștiința importanței actului „*au schimbat inelele înaintea patriarhului nostru sub jurământ de blestem, ca acela care a strica această învoială între cele două părți sau ar schimba-o să fie afurisit după lege*” (Veress 1931, 97; Istoria 1980, 509).

Dreptul scris prevedea expres anunțarea prealabilă a căsătoriei pentru a preîntâmpina eventualele impedimente: „*se împiedica împotrivirea*” (Istoria 1980, 509). Dovada cununii erau *nașii*, sau prezența câtorva martori: „*Nimeni nu trebuie să se cunune în taină, ci în fața multor oameni. Cine va cuteza să facă aceasta, acela va fi lovit și pedepsit ca și preotul care – făcând-se părtaşul acestei necuviințe – se va pedepsi, așa cum se cuvine, după legile bisericești*” (Harmenopulos 1958, 626).

Cine cuteza să facă nuntă fără cununie era aspru pedepsit (Firoiu 1976, 86). Preoții care o oficiau

erau caterisiți, iar căsătoria era considerată nevalabilă și desfăcută (Istoria 1984, 248).

Această condiție era stipulată de asemenea și în *Syntagma* lui Vlastares: „*Nimeni să nu fie cununat în taină, ci să fie mai mulți de față. Iar cine va îndrăzni să facă așa, să fie pedepsit, așa precum se cere o cuvenită ispășire – potrivit rânduielilor canoanelor bisericești – și de la preotul care s-a amestecat în <asemenea> lucruri necinstite*” (Vlastares 1958, 625).

O situație similară întâlnim în toate țările creștine europene în legislația civilă, conform canoanelor bisericești. Drept exemplu servește condiția de cununie în Transilvania, în secolul al XVI-lea: „*Pe cei ce vor cuteza să încheie o căsătorie altfel decât fiind de față parohul sau un alt preot – cu îngăduința aceluia paroh sau a episcopului – și doi sau trei martori, Sfântul Sinod îi socotește întru totul străini față cu o căsătorie astfel încheiată și anulează și desființează aceste învoieli, precum le anulează și le zădărnicește prin decretul de față*” (Canones 1958, 637).

O formulare asemănătoare găsim și în legislația medievală sârbă: „*Fără binecuvântare, blagoslovenie și cununie căsătoria este nelegitimă. Căsătoria poate fi valabilă numai cea bisericească (P.2. gl.3)*” (Istorijsa 1974, 101).

Tradițiile și obiceiurile creștine din Țările Românești nu făceau excepție, impuneau respectarea cununii. Fără cununie, fără „*binecuvântarea Domnului*”, căsătoria nu era acceptată în societate și se numea *preacurvie*, iar copiii născuți din căsătoriile nelegitime nu se botezau și se numeau *bastarzi*.

Un caz juridic interesant care confirmă ideea pe care o urmărim și anume dreptul de moștenire al copiilor proveniți din căsătoriile fără cununie, ni-l oferă litigiul fiicei naturale a lui Mihai Viteazul. Mihai Viteazul a avut o fiică nelegitimă, pe Marula, născută de Tudora din Târgușor, pe care a „*miluit cu sate și dedine și cu chelciug și cu scule și cu haine*” (Andrescu 1975, 225-240) și care a apelat la domnitor să-i fie trecută averea mamei pe numele ei: „*din capul locului a arătat că ea este fiica răposatului Mihai voievod, făcută cu mama ei Teodora [...] pârăște pentru 5 sate care ar fi fost dăruite de domn mamei ei, Tudora din Târgușor [...] și de fapt, ea are drept de stăpânire asupra lor*” (DIR B 1951, 71-73).

¹⁷ Domn al Moldovei, Petru Șciopul a domnit de patru ori: 1574-1577, 1577-1578, 1578-1579, 1582-1591.

La 23 decembrie 1616 (DIR B 1951, 72), domnul țării judecă pricina cu mitropolitul Luca, împreună cu Matei al Mirelor și cu dregătorii divanului (Georgescu 1980, 260-261), „după dreptate și după lege: [...] am găsit scris în sfânta pravilă că se cuvin să țină dedinile părinților lor, fiii care sunt făcuți cu cununie cu părinții lor și să facă toate pomenile [...] decât această fiică Marula [...] nu este de cununie, ci iese fără cununie, numai copilă” (DIR B 1951, 72). Explicația cazului este clară, fiica naturală, născută fără cununie, nu poate să pretindă la averea tatălui său în rând cu copiii legitimi.

Totuși, această constatare ne obligă să readucem în discuție un fapt evidențiat în istoria Moldovei și Țării Românești, accesarea copiilor nelegitimi la domnie și la moștenire. Este un fapt surprinzător și caracteristic numai pentru aceste două țări. Documentele epocii vorbesc în mod explicit de acest fenomen. Un exemplu ilustrativ, care se încadrează în tema abordată, este Mihai Viteazul (Andreescu 1975, 225-240). Unii istorici care au studiat domnia lui Mihai Viteazul au considerat că el a fost fiul legitim al lui Pătrașcu cel Bun (1554-1557) și nepot al lui Radu Paisie (1535-1545) (Sârbu 1904, 55-61; Xenopol 1915, 8-9). Nicolae Iorga a contestat această idee și a demonstrat că „Mihai s-a născut dintr-o legătură neoficială a lui Pătrașcu, cu Teodora, din Târgul de Floci [...] la bătrânețe călugărită sub numele Theofana și înmormântată la mănăstirea Cozia” (Iorga 1902, 151; Iorga 1935, 24-32; Andreescu 1975, 226).

Această opinie a fost susținută de P.P. Panaitescu, care aduce și alte argumente la capitolul originii lui Mihai Viteazul: „Cine a fost adevăratul părinte al lui Mihai Vodă? Nu se poate ști și desigur că nici el însuși n-a știut. Era copil din flori al unei femei din popor, venită la noi în țară din Epir cu fratele ei, Iane, negustorul. La Târgul de Floci [...] se vindea lâna oilor din Bărăgan, ținea ea o cârciumă și acolo se va fi născut fiul ei, menit unui viitor așa de mare” (Panaitescu 2002, 22).

Prezintă interes interpretarea lui P.P. Panaitescu în ceea ce privește tratarea subiectului, copii nelegitimi – pretendenți la domnie: „Țările române trăiseră mai multe veacuri credincioase principiului dinastic, încrezătoare în drepturile neclintite ale urmașilor voievodului întemeietor [...] Din secolul al XVI-lea [...] principiul dinastic fusese înfrânt după turcirea lui Mihnea prin

urcarea în scaunul muntean a domnilor moldoveni Ștefan Surdul și Alexandru cel Rău [...] Mihai Viteazul, era omul boierimii, exponentul ei. Atunci, cu voia lui, desigur, i-au creat o origine domnească, ca să păstreze datina [...]. O asemenea descendență domnească, alcătuită în vederea obținerii tronului, nu era lucru nou în Țara Românească [...] vestitul Neagoe [...] își pusese numele Basarab, se făcuse fiu al lui Basarab cel Tânăr, deși era fiul lui Pârnu Craiovescu (Filitti 1934, 45-55). Și atunci Neagoe fusese ridicat în scaun de o puternică partidă de boieri” (Panaitescu 2002, 21-22).

Tratând aceeași problemă, renumitul cercetător I.C. Miculescu-Prăjescu a scos în evidență faptul că majoritatea domnilor Țării Moldovei erau descendenți din legături extraconjugale. „Dacă cercetăm șirul voievozilor, de la Ștefan cel Mare și până la înscăunarea lui Ieremia Movilă în 1595, găsim că din cei 21 de domni ce se perindă timp de 90 de ani pe tronul Moldovei, numai 4 fii legitimi urmează în tihna tatălui lor. În celelalte 75% din cazuri, succesiunea trece fie la copii din flori, la frați, sau la fii ai predecesorilor” (Miculescu-Prăjescu 1997, 160).

Aceeași idee este susținută în istoriografia românească și de alți istorici: P. Cernovodeanu (Cernovodeanu 1973, 68), E. Vârtosu: „Nici în Țara Românească și nici în Moldova nu se făcea diferența între fiii legitimi și cei nelegitimi; domnul putea să-și desemneze succesorul, de obicei asociindu-l la domnie în ultimii ani ai vieții sale” (Vîrtosu 1960, 256, 292).

Despre această situație vorbesc în mod explicit călătorii străini. Georg Reicherstorffer, consemnând caracterul ereditar-electiv al instituției domniei din Moldova, preciza: „fiii legitimi ca și cei nelegitimi urmează la domnie fără nici o deosebire. Iar de îndată ce se naște principele moștenitor al țării, el este însemnat pe trup cu un semn anume cu fierul înroșit pentru ca, ajungând la vârsta bărbătească, să poată fi cunoscut după acest semn, fără vreo îndoială că este adevărat fiu de domn. De aici, pentru dobândirea puterii, se nasc între frați războaie foarte multe și deosebit de vătămătoare. Același lucru se petrece și în Țara Românească și se întâmplă acolo foarte des” (Călători 1968, 199).

În mod evident, problema necesită o studiere mai profundă și detaliată pe baza unor documente

mai numeroase și mai variate. În afară de aceasta, este necesară și o cercetare din punct de vedere al *factorului social*, deoarece era mare deosebirea în poziția și statutul copiilor născuți la țărani și boieri pe de o parte și domni pe de altă parte.

Erau interzise și căsătoriile încheiate prin „**amestecare de sânge**” sau **incest**. Incestul se numea în dreptul feudal *amestecare de sânge* și era pedepsit de pravile cu moartea, tăierea nasului și biciuire: „*Acei care se amestecă cu propriul lor sânge [...] fie părinții cu copiii, fie copiii cu părinții sau frații cu surorile, sunt pedepsiți < cu moarte > prin sabie. Cei care - fiind într-o altă legătură de rudenie - au păcătuit împreună, precum tatăl cu nora sau fiul cu soția tatălui, adică cu mama vitregă sau tatăl vitreg cu fiica vitregă sau fratele cu soția fratelui [...] acestora tuturor, dimpreună cu femeile cu care au păcătuit, li se taie nasul și sunt bătuți. O căsătorie neîngăduită, <incestuoasă>, nu se confirmă <ca valabilă> și de aceea, dacă a fost desfăcută înainte de învinuirea <de incest>, părțile se iartă de pedeapsă*” (Vlastares 1958, 628).

Pedepsele obișnuite erau cele canonice (*interdicția de la cuminecătură*), dar se aplica și gloabă (Balan 1933, 146). Pedeapsa laică obișnuită era tot gloabă; *incestul era cuprins în noțiunea de dușegubina și era pedepsit cu o gloabă mare* (Istoria 1980, 412), ca toate vinile grave (Catalogul 1959, 198).

Documente de asemenea natură sunt foarte puține. Explicația poate fi una singură, în majoritatea cazurilor crima de incest se ascundea în familie, nu se afișa, deoarece era considerată o crimă gravă și, mai ales, rușinoasă. Problema avea și o latură morală, mai grea pentru familia fetei, care nu mai avea șanse de a o căsători. Propunem atenției un document, din aprilie 1634, în care se vorbește despre un caz când unchiul și-a abuzat sexual nepoata. Pentru a scăpa de dușegubină, infractorul a dat toate averea sa fratelui (tatălui fetei violate - n.a.): „*† O mărturie cu șesă peceti și fără veleat (nedatată - n.a.) de la Ion Carapoton șoltuzul cu 12 pârgari din târgul Bârladului mărturisind precum că pentru șugubina (dușegubina - n.a.) ce-au făcut Vasilie, fratele Dragului de la Obârșieni, îmblând cu nepoata-sa Anghelina, sânu Dragului și să face gloaba lui 60 lei să dea lui Cehan vel vornic. Neavând bani au dat toată partea lui, împreună cu dânsul și frate-său iarăși, toată*

partea lui, ce-au avut ei în sat în Slipoteni, ca să fie moșie stătătoare” (DRH A 1974, 102-103).

Conform documentului, cazul era cercetat în fața administrației târgului Bârlad. În epoca medievală, incestul făcea parte din categoria crimelor împotriva moralei publice. Această infracțiune era parțial de competența autorităților bisericesti și parțial de competența autorităților laice, ceea ce ne-ar putea face să credem că inițiativa și preponderența în această materie au fost la început ale bisericii. Ulterior, domnii, ca protectori ai pravilelor bisericesti, au intervenit, făcându-le publice (Costăchel, Panaitescu, Cazacu 1957, 469).

Din punctul de vedere al canoanelor bisericesti și al bisericii în general, *incestul* era considerat drept pângărire spirituală și sancționarea persoanelor vinovate era cerută după legile religioase. Infractorul era obligat să plătească *dușegubina*¹⁸. În reprimarea infracțiunilor împotriva moralei, domina apare ca sprijinitoare a religiei. Este cunoscut un hrisov al lui Ștefan II Tomșa (1611-1615), din 1612, în care se indica să fie aspru pedepsiți „*cei ce viețuiesc fără de lege, pentru amestecare de sânge și pentru rudenii și pentru cumătrii și necununii și pentru altele fără de legi*” (Bălan 1933, 146). Documentul a fost emis cu 34 de ani înaintea apariției primului codice de legi scris din Moldova, *Cartea românească de învățătură de la pravile împărătești*, dar demonstrează că la nivel de stat era promovată o politică de protecție a moralei creștine în familie și societate.

Un alt impediment la încheierea căsătoriei era doliul. Căsătoriile erau oprite în perioada de doliu. Conform canoanelor bisericesti: „*Soția văduvă este îndatorată să aștepte <să treacă> timpul de doliu*” (Vlastares 1958, 628).

Fiecare femeie văduvă era obligată să respecte o perioadă de doliu de cel puțin un an înainte de a se putea căsători din nou. Dacă nu respecta această condiție, atunci pierdea toată averea rămasă de la soțul decedat. În *Cartea românească*, era stipulat: „*[...] muiere văduvă, cum să va împreuna cu vreun bărbat trupește, piiarde-ș-va zestrele toate și le vor lua pristavii, pre carii au lăsat bărbatul [...] și aceasta va fi mai înainte di ce să va împlea anul de cându-i va fi murit bărbatul (Gl.16. 11)*” (Carte 1961, 111).

¹⁸ Cuvântul *dușegubina* în slavă însemna pierderea de suflet.

După un an femeia avea drept să se recăsătorească și atunci nu pierdea zestrea: „*Iar după ce-i va trece anul, de-are face și preacurvie nu-ș va pierde dzestrele, ce-ș va piarde numai darurile și hainele toate câtu-i va fi făcut bărbatul*” (Carte 1961, 111).

Deci, după cum se vede din documente, căsătoria femeii după trecerea perioadei de doliu, chiar de ar fi fost concubinaj sau *preacurvie*, aceasta nu-i prejudicia dreptul la zestrea pe care a adus-o soțului decedat.

În 1399/1400, Mircea cel Bătrân întărește ocinile răposatului Stanciu și ale panului Vâlcu, precizând statutul juridic al văduvei lui Stanciu (Georgescu 1980, 240). Ea va putea să se recăsătorească, dacă o dorește, dar în acest caz va pierde orice drept la moștenire asupra bunurilor rămase de la soțul său (DRH B 1966, 30-31).

Pentru a încheia următoarea căsătorie, femeia trebuia să respecte un șir de condiții, care se refereau numai la femei. După cum am menționat deja mai sus, conform dreptului scris, văduva era datoare să aștepte să treacă timpul de doliu de un an. În pravile nu se spune nimic în privința bărbaților, în mod special cum trebuiau să se comporte văduvii în perioada de doliu și cât dura perioada de doliu pentru ei. Se specificau numai obligațiile femeilor: „*Iar <femeia> care se va căsători înainte de a se fi împlinit un an de la moartea soțului este lovită de infamie și nici nu poate să dea celui de al doilea soț mai mult de a treia parte din averea sa sau să lase ceva prin testament <cuiva>, când, bineînțeles, nu are copii, și nici ea nu va primi <nimic> din vreo moștenire sau legat sau danie pentru cauza de moarte, ci vor primi moștenitorii aceiua, care a lăsat aceste <lucruri>*” (Vlastares 1958, 628).

Această condiție impusă femeilor demonstrează o diferențiere evidentă între bărbat și femeie în ce privește statutul lor juridic și social. Poziția femeii sub raport juridic era inferioară și inegalitatea dintre sexe persista în legislația timpului. Problema respectării timpului minim de doliu și a momentului acceptat pentru recăsătorire avea și o latură morală, care impunea femeii condiții mai dure decât bărbatului. În privința raporturilor dintre bărbat și femeie, poziția bărbatului rămânea în continuare mai avantajoasă. În majoritatea cazurilor, când văduva avea copii, ea

rămânea cu rudele bărbatului, chiar sub tutela acestora, fiind ajutată să crească copiii și să administreze averea lăsată de soț. Din aceste motive, recăsătorirea femeii depindea în mare măsură de familia soțului și era aproape imposibilă.

Bigamia constituia un alt impediment la căsătorie. În eventualitatea încheierii unui mariaj dar fără ca precedentă căsătorie să fi fost desfăcută, din diferite motive, inclusiv dacă unul dintre soți era în prizonierat, acest nou mariaj se considera nevalabil. Cu alte cuvinte, nu era permis *de avut două soții sau doi soți*. Această interdicție era stipulată în canoanele bisericești în felul următor: „*Cel ce are două soții în același timp va fi lovit <cu toiegele> și soția de a doua să fie izgonită împreună cu copiii pe care i-a născut*” (Vlastares 1958, 629).

Era interzis de a încheia o căsătorie nouă dacă mirii nu aveau pentru aceasta permisiunea legală. În mod special, în pravile erau prevăzute cazurile când unul dintre soți era luat prizonier. „*Într-un chip să ceartă muierea ce va lua 2 bărbați, ca și bărbatul ce ia 2 muieri (Gl.15.3.)*” (Carte 1961, 108). Dacă cineva, indiferent cine, bărbat sau femeie, va încheia o altă căsătorie fără a confirma că este liber de căsătoria precedentă, atunci asupra lui se aplica o pedeapsă publică, se purta gol prin localitatea unde trăia și toată averea i se confisca în favoarea domnului, „*pentru că nu i să mai cuvine să aibă bucate, de vreme ce ș-au pierdut cinste și ieste de ocară și de toată rușine*” (Carte 1961, 108).

Această pedeapsă este descrisă în detaliu în *Carte românească de învățătură (1646)* sub titlul: „*Pentru bărbații ce vor lua două muieri și pentru muierile celea ce, când le vor lipsi bărbații de acasă, să vor mărita. Acela ce va lua două muieri și să va cumuna cu amândouă, ce să zice, cu una într-un loc, cu alta undeva într-alt loc, și vor fi vie amândouă: acesta lucru, după pravilele celor împărați bătrâni vechi de demult, li s-au fost făcând moarte, iar în veacul de acum să ceartă după voia giudețului, ce să zice sau să-l bage în ocnă, sau îl vor purta prin târg cu piialea pre toate ulițele și să i să ia toate bucatele să fie domnești (Glava 15.1.) [...] Pre unele locuri pre unii ca aceștia, carii iau 2 muieri, poartă-i pre ulițe cu piialea ședzind călare pre măgar și tot bat cu 2 furci, ce torc muierile. Așijderea și pre muieri, pre cele ce iau 2 bărbați, le poartă cu piele goale*

pre măgari, și le bat cu 2 comănace, sau cu 2 șlice (Gl.15.2.)” (Carte 1961, 108).

În unele cazuri cel vinovat trebuia să-și răscumpere capul. Un document de epocă demonstrează așa caz: „6 ianuarie 1684. Protopopul Constantin din „Budac” prezintă cererea unei fete, care **iar-tă capul bărbatului iei, ce se însurase și cu alta și-l cere de la Sfat**” (Iorga 1899, 42).

În *pravile* era prevăzută perioada timp obligatorie pentru așteptarea soțului rob. Pentru femeie era indicat timpul de cinci ani și pentru bărbați – trei ani: „Toate pravilele împărătești dau voie muierei să-și ia al 2 bărbat, când va rămâne de bărbat o seamă de vreme, după cum s-au tocmnit, cum s-ar zice: dacă să va afla cum i-au robul bărbatul, atunci să-l aștepte 5 ani, numărându-i din ce vreme l-au robit” (Carte 1961, 109).

Altă condiție pentru femeie era că dacă soțul era luat în oaste, ea era obligată să-l aștepte de la 4 până la 10 ani: „iar de i să va fi dus bărbatul la oaste, ce să zice să fie slujitor, să-l aștepte 4 ani, cum au fost ai cei vechi di demult, iar acum într-acesta veac, scrie să aștepte 10 ani (Gl.15. 11.)” (Carte 1961, 109).

Dacă femeia putea să demonstreze printr-un singur martor ocular că soțul ei a decedat la oaste sau în prizonierat, atunci ea putea să obțină dreptul la recăsătorire după doi ani: „Când să va afla numai un martor să zică cum au văzut pe bărbatul cutării mort, ajunge atâta să arate cum acesta ieste mort și atunci cu această mărturie poate muierea să mărite să-și ia și al doilea bărbat (Gl.15. 14.)” (Carte 1961, 108).

În Transilvania, în secolul al XVI-lea, condițiile erau mai drastice, soțul sau soția trebuia să fie așteptați șapte ani: „Atâta timp cât este neîndoișos că soțul absent supraviețuește, nu este îngăduit <ca cellalt soț> să se căsătorească din nou. Dacă însă este îndoială <că supraviețuește> să aștepte, atât soțul, cât și soția, șapte ani și apoi va putea <fiecare din ei>, nepedepsit, să se recăsătorească (Statutum 1958, 641). În practica instanțelor judecătorești pentru perioada mai târzie, erau suficienți doi ani de așteptare, pentru a obține drept la recăsătorire. Persoanele, care încălcau acest impediment la recăsătorire, erau blestemate: „Dacă cineva va spune că este îngăduit creștinilor să aibă deodată mai multe soții și că acest lucru nu este oprit de nici o lege dum-

nezeiască, să fie afurisit” (Canones 1958, 639). Căsătoria *afurisită* era considerată nevalabilă și urma să fie desfăcută.

A patra căsătorie era interzisă. Nu erau îngăduite mai mult de trei căsătorii. Conform *obiceiului și sfintei pravile* a patra căsătorie era o interdicție riguroasă și, ca rezultat, un impediment la căsătorie: „Iar cuvintele legii sunt acestea: să fie știut de toți că dacă cineva va îndrăzni să se căsătorească pentru a patra oară – ceea ce nu este <în drept> căsătorie – nu numai că această căsătorie va fi socotită fără funță, dar nici copiii născuți din această <căsătorie> nu sunt ținuți ca legitimi ” (Vlastares 1958, 629).

A patra căsătorie nu putea fi celebrată și rămânea la nivelul concubinajului. Este interesant de constatat faptul că într-o serie de documente de epocă, femeia care era în postura de a patra soție, nici nu era menționată ca soție, ci numai ca *a patra femeie sau concubină*. Mai remarcăm următoarele: copiii născuți din această relație *fără cununie, fără de lege*, nu aveau niciun drept asupra moștenirii din partea tatălui și erau, în tot sensul cuvântului, în afara legii.

Călători străini, mai ales misionari catolici, deseori relatau despre o anumită *netrăinicie a căsătoriei la moldoveni*, obiceiul căsătoriei a patra etc. Iacob Sommer scria: „că la Trotuș unul avusese patru neveste, dar și ea avusese patru bărbați, și toți erau în viață. Episcopul a vrut să ia măsură, dar târgul întreg s-a ridicat, cerând să nu-i supere pe creștini [...] în alte cazuri însă domnul făcea ca stricătorii de căsătorie să fie aduși înaintea lui: într-un singur ceas a tăiat șese dintre dânșii. Amenința și pe boieri că, dacă și ei fac așa, n-o să-i sufere” (Călători 1968, 191-203; 406; Iorga 1981, 164-171).

Considerăm că aceste cazuri izolate nu reprezintă situația generală. După cum se vede din relatare, episcopul nu era indiferent față de această situație. Poziția domniei de asemenea era negativă vizavi de a patra căsătorie și de alte *desfrânări* în viața familială. Propunem analiza câtorva documente care fac referiri la acest fapt.

La 13 martie 1622, Ștefan Tomșa, judecă pricina slugii sale Ștefan Moimăscul cu niște „*cuconi mici a socru-său, carii sunt făcuți cu a patra femeie, fără cununie*” (DIR A 1957, 107), pentru stăpânirea unor case din averea socrului. Decizia luată de

domn era fermă și categorică, cu referire la lege, de a da casele în stăpânirea lui Ștefan Moimăscul și soției acestuia, Irina: „am socotit hiind făcuți cu a patra femeie și fără cununie, dreptu acesta și despre aceasta am aflat lege și am dat casele și biserica pe mâna slugii noastre lui Ștefan [...] să aibă a ține [...] cu jupâneasa sa Irina, casele și biserica, a le înnoi și a le întări” (DIR A 1957, 107). Este interesant faptul că în document nu se vorbește despre a patra căsătorie, ci de a patra soție, adică *concubină*. Socrul lui Ștefan Moimăscul nu putea nici să încheie căsătoria, nici să lase vreo moștenire copiilor născuți din această relație socotită extraconjugală.

Legea consultată și *aflată* de domn este preluată din dreptul bizantin care interzicea încă de pe vremea împăratului bizantin Leon VI (886-912) a patra căsătorie (Georgescu 1980, 240).

Problema unei riguroase aplicări a dreptului canonic bizantin în materie de a doua căsătorie și cele următoare, s-a pus mult și frecvent de domnii din ambele țări românești (Georgescu 1980, 241).

Într-o scrisoare din secolul al XV-lea, adresată brașovenilor și episcopului Luca se cere să „se judece pe oamenii” și „se încaseze amenzile” (Costăchel 1957, 488) de la cei ce trăiesc necununăți. Mai târziu, la 10 septembrie 1583/1584, Petru Cercel (1583-1585) acordă dreptul Episcopiei Buzăului ca în dioceza ei să judece și să pedepsească: „[...] după pravila sfintei biserici și strică altarele și cine nu postește cele patru posturi și cum se iau neam cu neam și cine ia o patra femeie fără de lege și de la oamenii care se împreună dar de bună voie și nu se cunună și care se împreună unul cu altul fără lege și bărbatul care lasă femeia fără lege și femeia (care) fuge de bărbat, pe toți să-i judece, după judecata și legea lui Dumnezeu. Cari popi vor fi cu greșeala, pe toți se judece sfinția lui. Însă de cununie să ia câte 50 aspri și de la bărbat și de la femeie, iar pentru înrudire fără lege să-i despartă și să le ia după cum au vina, asemenea și de la a patra femeie și de la naș și cine se cunună, pe toți să-i judece sub opreliște. Și judecata sfinției lui, cum va fi de la toate acele judecăți, să judece episcopia lui fără opreliște de la nimeni, nici de la boieri, nici de la slugile d.m., nici de la bani, nici de la pârclăbi, nici de la vornici, ci din vremea în care vor vedea această carte a d.m., toate să se ferească, pentru

că rău vor păți de la domnia mea” (DIR B 1952, 135-136).

Aceleași fapte sunt expuse într-o scrisoare din 1612 (prezentată mai sus), adresată de Ștefan II Tomșa (1611-1615) ieromonahului Ioan din soborul mănăstirii Putna, însărcinat să cerceteze și se judece pe „cei ce viețuiesc fără de lege” (Balan 1933, 146).

Dispoziții asemănătoare găsim la Moise Movilă (1630-1631; 1633-1634), într-o carte domnească din 1634, adresată mitropolitului pentru: „păstrarea credinței și vieții curate [...] se acordă mitropolitului [...] împuternicire de a aplica pedepse și amenzi celor care nu respectă normele vieții bisericesti” (DRH A 1974, 40-41).

Conform opiniei lui Valentin Al. Georgescu „nulitatea bizantină a celei de a patra căsătorii a fost aplicată în Moldova de Ștefan Tomșa, fără nici o referire la originea ei, de altfel binecunoscută, ca să putem admite că devenise și o cutumă desprinsă de originea ei canonică. Această origine este afirmată în toate poruncile domnești privitoare la jurisdicția episcopilor, unde figurează și nulitatea celei de a patra nunți” (Georgescu 1980, 240).

În afară de aspectele discutate, vrem să menționăm că nu suntem de acord cu opinia deja stabilită în literatura istorică privind practica recăsătoririi la domnii din Moldova. Cele mai cunoscute exemple sunt cele privitoare la domnii Alexandru cel Bun (cu patru soții), Ștefan cel Mare (cu trei soții) și Bogdan al III-lea, Petru Rareș și Vasile Lupu, care au avut, la rândul lor, câte două soții (în afară de nenumărate țiitoare). Să nu uităm că niciunul dintre acești domni n-a încălcat dreptul bisericesc, deoarece toate recăsătoririle au avut loc în urma decesului soției precedente și numai într-un singur caz, recăsătorirea s-a produs după desfacerea căsătoriei – Alexandru cel Bun cu Rîngala-Anna. Un alt exemplu, poate fi cel al lui Constantin Cantemir, care a avut patru soții (Gorovei 1997, 215-217): 1. Anastasia (1646), 2. Maria din Ceucani (1664), 3. Ana Bantăș (1669), 4. Alexandra (1679), dar și acelea „murise una după alta [...] nici una nu trăise mult” (Bogdan 1997, 204). Prima soție, Anastasia, care făcea parte dintre rudele apropiate, „nepotem ex patruel” a lui Grigorie Ghica (Bogdan 1997, 204), „nepoată de văr după tată” (Gorovei 1997b, 217), a murit „după patruzeci de zile de la căsătorie, se prăpădi de o

boală molipsitoare” (Gorovei 2008, 23). A doua soție, Maria, din neamul boiernașilor tutoveni de la Ceucani (Ciocani), nepoată de văr primar a voievodului Istratie Dabija, a murit peste câțiva ani (Gorovei 2008, 29) și a treia, Ana Bantăș, nepoata doamnei lui Ducă-Vodă, a murit după cinci ani de la căsătorie (Gorovei 2008, 29-30).

Deci, din cele relatate putem concluziona, că toate cele trei căsătorii ale lui Constantin Cantemir erau încheiate în conformitate cu *pravilele bisericesti* și, evident, urmau ca o necesitate de a avea familie.

În ce privește ultima soție, Alexandra, a patra la număr, căsătoria cu ea era considerată un „*păcat mare*”, dar există de asemenea o explicație. Ștefan S. Gorovei, într-un studiu special, a subliniat că a patra și „*ultimă căsătorie a bătrânului Cantemir e aproape la fel de obscură ca și prima*” (Gorovei 1997, 217). În plus, autorul aduce amănunte interesante: „*Există o scrisoare din august 1698 [...] a lui Antioh Cantemir (1695-1700) către patriarhul ecumenic Calinic II [...] în care cere dezlegarea răposatului său părinte de toate păcatele de care nu apucase a fi absolvit în ceasul morții [...] și la care patriarhul a răspuns cu bunăvoință, dezlegând pe răposatul domn de toate păcatele ce le va fi făcut, între care era și păcatul „celei de-a patra căsătorii, pe care a îndrăznit a o face blăstămată fiind de poruncile și legăturile sfintei lui Dumnezeu biserici*” (Gorovei 1997, 216). Dimitrie Cantemir a ascuns cu grijă acest amănunt pe care nu se poate să nu-l fi cunoscut (Gorovei 1997, 216).

Generalizând cele expuse, putem constata că a patra căsătorie a lui Constantin Cantemir era nerecunoscută atât de biserică, cât și de cei apropiați. Nu se cunoaște în detaliu cărei familii aparținea această Alexandra, cum a fost oficiată căsătoria, se știe numai că și ea a murit foarte repede. Faptul că un fiu, Antioh Cantemir, la cinci ani de la decesul tatălui, cere dezlegarea păcatului „*celei de a patra căsătorii*”, iar celălalt fiu, Dimitrie Cantemir, nu scrie nimic despre Alexandra în biografia tatălui său, confirmă încă o dată că faptul era considerat „*un păcat mare*” în familie.

La capătul acestei analize voluminoase ținem să remarcăm unele observații deosebit de edificatoare. *Impedimentele*, ca și *condițiile* încheierii căsătoriei, erau cunoscute în sistemul juridic popular, în canoanele bisericesti și în pravile. Nerespectarea *condițiilor de fond și de formă* ale încheierii căsătoriei ducea la *nulitatea actului*, unele din nulități erau absolute, alte relative. Printre cele *absolute*, mai importante erau: *căsătoriile nelegiuite* (fără cununie, incest), *căsătoriile blestemate* (cu persoanele călugărite, sau cele între „*credincioși*” și „*necredincioși*”), *căsătoriile neîngăduite* (între rude în grad oprit: rudenie de sânge, rudenie spirituală, rudenie prin alianță). E important de subliniat că în toate aceste cazuri se prevedea desfacerea căsătoriei, vinovații fiind exilați, iar bunurile lor confiscate. Oamenii „*de jos*” erau și biciuiți. *Nulitatea relativă* se pronunța în cazul viciilor de consimțământ și avea loc la cererea părții lezate când aceasta era îndusă în eroare asupra condiției sociale a partenerului (Istoria 1980, 504-510). Preoții, care permiteau oficierea cununii persoanelor lipsite de calitate, urmau să fie caterisiți, iar căsătoriile erau anulate.

În concluzie, după cum ne demonstrează documentele epocii, din care o parte le-am prezentat mai sus, impedimentele la încheierea căsătoriei erau următoarele:

- Rudenia de sânge în linie directă;
- Rudenia de sânge în linie colaterală;
- Rudenia prin alianță;
- Rudenia spirituală, care vine din sfântul botez și din înfiere;
- Căsătoria mixtă (căsătoria cu eterodocșii);
- Căsătoria cu persoane care au depus voturile (jurămintele monahale);
- Căsătoria nelegitimă (fără oficierea cununii religioase);
- Incestul (amestecarea de sânge);
- Căsătoria în timpul de doliu;
- Bigamia (de avut „două soții sau doi soți”);
- A patra căsătorie (numai trei căsătorii se considerau legale).

Bibliografie

- Andreescu 1975:** Șt. Andreescu, Familia lui Mihai Viteazul. In: (Red. coord. P. Cernovodeanu, C. Rezachevici) Mihai Viteazul. Culegere de studii (București: Editura Academiei RSR 1975), 225-240.
- Balan 1933:** T. Balan, Documente bucovinene, volumul I (Cernăuți-București 1933).
- Bérard, Klapisch-Zuber 2004:** C.C. Bérard, Ch. Klapisch-Zuber, Mémoires de soi et des autres dans livres de famille italiens. Annales 4, LIX, 2004, 804-821.
- Błaszczuk 1998:** Gr. Błaszczuk, Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności. Trudne początki, tom I, Wydawnictwo Naukowe UAM (Poznań 1998).
- Bogdan 1997:** E.R. Bogdan, Originea și înruderile primilor Cantemirești. In: Arhiva Genealogică, IV (IX), nr. 1-2 (Iași 1997), 203-207.
- Bilarium:** Bullarium Poloniae, IV, 129, documentul 690.
- Cantemir 1943:** D. Cantemir, Viața lui Constantin-Vodă Cantemir. Traducerea românească de N. Iorga (Craiova 1943).
- Carte 1961:** Carte românească de învățătură (1646). Ediție critică, condusă de acad. Andrei Rădulescu (București 1961).
- Catalogul 1959:** Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică centrală a statului, volumul II (București 1959).
- Călători 1973:** Călători străini despre Țările Române, vol. V (volum îngrijit de M. Holban, P. Cernovodeanu) (București: Editura Științifică 1973).
- Călători 1980:** Călători străini despre Țările Române, vol. VII (volum îngrijit de M. Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu) (București: Editura Științifică 1980).
- Cernovodeanu 1973:** P. Cernovodeanu, Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV-XVIII) (București: Editura Academiei RSR 1973).
- Chihaiia 1973:** P. Chihaiia, De la „Negru Vodă” la Neagoe Basarab. Interferențe literar-artistice în cultura românească a evului de mijloc (București: Editura Academiei RSR 1973).
- Collomp 1974:** Al. Collomp, Ménage et famille. Etudes comparatives sur la dimension et la structure du groupe domestique. Annales E.S.C. 3, 29e année, 1974, 777-786.
- Corpus 1958:** Corpus iuris canonici (Colecție de drept canonic) (eds. Richter, Frieberg), 2 vol., Leipzig, 1879 și 1881, Gratianus, Dictum. Privitor la C. XIV, C., XXVIII, qu. 1., col. 1088. In: Crestomație pentru studiul istoriei satutului și dreptului RP Română, vol. II, (Feudalismul). Întocmită de Șt. Pascu și Vl. Hanga (București 1958).
- Costăchel, Panaitescu, Cazacu 1957:** V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII) (București: Editura Științifică 1957).
- Costăchescu 1932:** M. Costăchescu, Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol. II (Iași 1932).
- Crestomație 1958:** Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului RP Română, vol. II, (Feudalismul). Întocmită de Șt. Pascu și Vl. Hanga (București 1958).
- DIR A 1954:** Documente privind istoria României. A. Moldova, veacul XVII, vol. III (1611-1615) (București 1954).
- DIR A 1957:** Documente privind istoria României. A., Moldova, veacul XVII, volumul V (București 1957).
- DIR A 1958:** Documente privind istoria României. A. Moldova, veacul XIV, XV, vol. I (1384-1475) (București 1958).
- DIR B 1951:** Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veacul XVII, volumul III (București 1951).
- DIR B 1952:** Documente privind istoria României. B. Țara Românească, veacul XVI, volumul IV (București 1952).
- DRH A 1974:** Documenta Romaniae Historica. A. Moldova, volumul XXII (1634). Întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi (București 1974).
- DRH A 1998:** Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, volumul XXIV (1637-1638). Întocmit de C. Cihodaru și I. Caproșu (București 1998).
- DRH B 1966:** Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească, volumul I (București 1966).
- Dworzaczek 1959:** Wl. Dworzaczek, Genealogia. Tablice (tab. 13-15) (Warszawa 1959).
- Encyklopedia 2006:** Encyklopedia katolicka, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Tom XI (Lublin 2006).
- Filitti 1913:** I.C. Filitti, Din arhivele Vaticanului. Documentele politice (1526-1788), vol. I (București 1913).

- Filitti 1934:** I.C. Filitti, Mama și soția lui Mihai Viteazul, ediția a II-a (București 1934).
- Firoiu 1976:** D.V. Firoiu, Istoria statului și dreptului românesc (București: Editura didactică și pedagogică 1976).
- Flandrin 1992:** J.I. Flandrin, Families in former times (Cambridge 1992).
- Gane 1991:** C. Gane, Trecute vieți de doamne și domnițe (Chișinău 1991).
- Georgescu 1980:** V.Al. Georgescu, Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea (București: Editura Academiei RSR 1980).
- Gorovei 1987:** Șt. S. Gorovei, Alianțele dinastice ale domnitorilor Moldovei (secolele XIV-XVI). În: România în istoria universală, vol. II (I) (Iași 1987).
- Gorovei 1991:** Șt.S. Gorovei, Mușatinii (Chișinău 1991).
- Gorovei 1997a:** Șt.S. Gorovei, Întemeierea Moldovei. Probleme controversate (Iași 1997).
- Gorovei 1997b:** Șt.S. Gorovei, A patra nevestă a lui Constantin Cantemir. In: Arhiva Genealogică, IV (IX), nr. 1-2 (Iași 1997), 215-217.
- Gorovei 2008:** Șt.S. Gorovei, Obârșia Cantemireștilor. Familia și domnia lui Constantin Cantemir (1612/1627-1693). In: (coord. și red. șt., acad. An. Eșanu) Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII (Chișinău 2008), 16-47.
- Górzyński 1992:** S. Górzyński, Herby szlachty polskiej (Warszawa 1992).
- Halecki 1919:** O. Halecki, Dzieje unii jagiełłońskiej, tom I (Kraków 1919).
- Halecki 1935:** O. Halecki, Przyczynki genealogiczne do dziejów aktu krewskiego. Miesięcznik Heraldyczny XIV, 1935, 109-115.
- Harmenopulos 1958:** Harmenopulos, *Hexabiblos*, c. IV, tit. VII (VI), 5 și 6 (orig. grec.). In: Crestomație pentru studii istorice ale statului și dreptului RP Română, vol. II, (Feudalismul). Întocmită de Șt. Pascu și Vl. Hanga (București 1958).
- Heers 1974:** J. Heers, Le clan familial au Moyen Âge. Etude sur les structures politiques et sociales des milieux urbains, PUF (Paris 1974).
- Herrin 2006:** J. Herrin, Krwawe cesarzow (Women in purple), Traducere din engleză de Z. Simbierowicz, First published in Great Britain in 2001 by Weidenfeld & Nicolson (Warszawa 2006).
- Iorga 1899:** N. Iorga, Documente românești din arhivele Bistriței (scrisori domnești și scrisori private). Partea II (București 1899).
- Iorga 1921:** N. Iorga, Istoria românilor în chipuri și icoane (Craiova 1921).
- Iorga 1935:** N. Iorga, Istoria lui Mihai Viteazul (București 1935).
- Iorga 1981:** N. Iorga, Istoria românilor prin călători (București 1981).
- Istoria 1980:** Istoria dreptului românesc, volumul I. Responsabili de volum: Vl. Hanga, L.P. Marcu (București: Editura Academiei RSR 1980).
- Istoria 1984:** Istoria dreptului românesc, volumul II, partea I. Responsabili de volum: D. Firoiu, L. Marcu (București 1984).
- Istorija 1974:** Istorija država i prava jugoslovenskih naroda, Naučna Knjiga (Belgrad 1974).
- Îndreptarea 1962:** Îndreptarea Legii (1652). Pentru împărțirea rudeniei și pentru rudenia de sânge, II, Glava 190. Ediția întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc, condus de A. Rădulescu (București 1962).
- Kiaupa, Kiaupienė, Kunevičius 2000:** Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, A. Kunevičius, The History of Lithuania before 1795 (Vilnius 2000).
- Krzyżaniakowa, Ochmański 1990:** J. Krzyżaniakowa, J. Ochmański, Władysław II Jagiełło. In: Zakład narodowy imienia Osolińskich (Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1990).
- Lettrea 2005:** Lettres de femmes. Textes inédits et oubliés du XVIe au XVIIe siècle. Coordonat de E.C. Goldsmith, C.H. Winn (Paris 2005).
- Łowmiański 2007:** H. Łowmiański, Polityka Jagiełłonów. Do druku przygotował Krzysztof Pietkiewicz, Wydawnictwo Poznańskie (Poznań 2007).
- Miclescu-Prăjescu 1997:** I.C. Miclescu-Prăjescu, Noi date privind înscăunarea Movileștilor. In: Arhiva Genealogică, IV (IX), 1-2 (Iași 1997), 160-173.
- Murinius 1989:** M. Murinius, Kronika mistrzów Pruskich. Opracowanie Zbigniew Nowak (Olsztyn 1989).
- Mordeni 2004:** P. Mordeni, Les livres de famille en Italie. Annales 4, LIX, 2004, 785-804.
- Panaitescu 2002:** P.P. Panaitescu, Mihai Viteazul. Ediție îngrijită de C. Bobicescu (București 2002).

- Panova 2004:** T. Panova, Soarta marii cneaghine Elena, fiica lui Ștefan cel Mare. In: Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine, Sfânta Mănăstirea Putna (Suceava: Editura Mușatinii 2004).
- Polski 1962-1964:** Polski Słownik Biograficzny, tom X. In: Zakład narodowy imienia Osolińskich (Wrocław-Warszawa-Kraków 1962-1964).
- Pułaski 1887:** K. Pułaski, Książęta Holszańscy. Szkice (Kraków 1887).
- Pungă 1999:** Gh. Pungă, Din nou despre Ringala, soția lui Alexandru cel Bun. In: Studii de istorie medievală și de științe auxiliare (I) (Iași 1999), 35-43.
- Rezachevici 1980:** C. Rezachevici, Polonia în vremea Jagiellonilor. In: Studii și articole de istorie, XLV-XLII (București 1980), 62-67.
- Rezachevici 1982:** C. Rezachevici, Ringala-Ana. Un episod în relațiile moldo-polono-lituaniene din vremea lui Alexandru cel Bun. Revista de istorie 8, XXXV, 1982, 917-922.
- Rezachevici 1995:** C. Rezachevici, Cine a fost soția lui Ilie Voievod, fiul lui Alexandru cel Bun? Un episod dinastic moldo-polono-lituan. In: Arhiva Genealogică II (VII), nr. 3-4 (Iași 1995), 11-19.
- Rezachevici 2001:** C. Rezachevici, Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova. A. 1324-1881, vol. I., Secolele XIV-XVI (București 2001).
- Sârbu 1904:** I. Sârbu, Istoria lui Mihai Vitezul domnul Țării Românești, volumul I (București 1904).
- Słownik 1997:** Słownik władców polskich, Wydawnictwo Poznańskie (Poznań 1997).
- Spieralski 2001:** Zd. Spieralski, Awantury moldawskie (Bălți 2001).
- Statuta 1958:** Statuta iurium municipalium Saxonum (Statutele dreptului orașenesc săsesc), ediția Fr. Schuller Von Libloy, Sibiu, 1856 (cu o traducere germană din 1721), II.1, §.11. In: Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului RP Română, vol. II, (Feudalismul). Întocmită de Șt. Pascu și Vl. Hanga (București 1958).
- Statuty 1934:** Statuty cara Stefana Duszana z lat 1349 i 1354. Materiały do ćwiczeń seminaryjnych z historii prawodawstw słowiańskich, dr. Stanisław Borowski, Prace Seminarjum Dawnego Polskiego Prawa Sądowego i Historji Ustroju Dawnej Polski Uniwersytetu Warszawskiego, nr. 5 (Warszawa 1934).
- Stoicescu 1971:** N. Stoicescu, Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII (București 1971).
- Strzelecka 1962-1964:** A. Strzelecka, Jadwiga Andegaweńska, Anjou. In: Polski Słownik Biograficzny, tom X, Zakład narodowy imienia Osolińskich (Wrocław-Warszawa-Kraków 1962-1964).
- Sýkora 1976:** J. Sýkora, Poziția internațională a Moldovei în timpul lui Lațcu: lupta pentru independența și afirmare pe plan extern. Revista de Istorie 8, XXIX, 1976, 142-146.
- Tęgowski 1993:** J. Tęgowski, Powiązania genealogiczne wojwodów moldawskich Bogdanowiczów z domem Giedyminowiczów w XIV-XV wieku. In: Genealogia. Studia i Materiały Historyczne, III (Poznań-Wrocław 1993), 47-55.
- Teodoru 1973:** R. Teodoru, Vechile biserici din Baia. In: Studii și cercetări de istoria artei, XX (București 1973).
- Veress 1931:** A. Veress, Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești. Acte și scrisori, volumul III (București 1931).
- Vlastares 1958:** M. Vlastares, Syntagma (Culegere de canoane), col. 1116-1117 (orig. grec). In: Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului RP Română, vol. II, (Feudalismul). Întocmită de Șt. Pascu și Vl. Hanga (București 1958).
- Virtosu 1960:** E. Virtosu, Titulatura domnilor în asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova până în secolul al XVI-lea (București 1960).
- Wolf 1895:** J. Wolf, Książowie litewsko-ruscy od końca czetrnastego wieku (Warszawa 1895).
- Zabolotnaia 2004:** L. Zabolotnaia, Raporturile dinastice și rolul „diplomației de mariaj” în relațiile moldo-polone în a doua jumătate a secolului al XIV-lea - mijlocul secolului al XVII-lea (Chișinău 2004).
- Zabolotnaia 2008:** L. Zabolotnaia, Considerații privind divorțul lui Alexandru cel Bun cu Ryngała-Anna. Revisita de Istorie a Moldovei 1 (73), 2008, 144-152.
- Хенпол 1915:** A.D. Xenopol, Istoria lui Mihai Viteazul (București 1915).
- Андреев 1988:** Й. Андреев, Българските ханове и царе VII-XIV век. Историко-хронологически справочник (София 1988).
- Божилов 1981:** И. Божилов, Родословието на цар Иван Александър. Исторически преглед 3-4, 1981, 149-177.
- Божилов 1985:** И. Божилов, Фамилията на Асеневици. Генеалогия и просопография (София 1985).
- Дуйчевъ 1944:** И. Дуйчевъ, Изъ старата българска книжнина. Книжовни и исторически паметници отъ второго Българско Царство (София 1944).

Изъ Синодика 1944: Изъ Синодика на българската църква. В: И. Дуйчевъ, Изъ старата българска книжнина, Книжовни и исторически паметници отъ второго Българско Царство (София 1944).

Кувев 1980: К. Кувев, Образът на Иван Александър в средновековната поезия. В: Българско средновековие (София 1980).

Послесловие 1944: Послесловие къмъ Лондонского Евангелие на царь Иванъ Александра (1355/1356). В: И. Дуйчевъ, Изъ старата българска книжнина, Книжовни и исторически паметници отъ второго Българско Царство (София 1944).

Приписка 1944: Приписка отъ Лъствицата отъ 1363\1364. В: И. Дуйчевъ, Изъ старата българска книжнина, Книжовни и исторически паметници отъ второго Българско Царство (София 1944).

Трифонов 1930: Ю. Трифонов, Деспот Иван Александър и положението на България след Велбуждската битка. Списание на Българска Академия на Науките 21, 43, 1930, 61-90.

Ферјанчић 1980: Б. Ферјанчић, Деспотии у Византији и јужнословенским земљама (Београд 1960).

Урбан 2007: В. Урбан, Тевтонский орден (Москва 2007).

Marriage institution during middle ages: obstacles and prohibitions. Exploration of historical anthropology and comparative studies

Abstract

This article treats the issue concerning the “family history”, particularly, the obstacles and prohibitions dealt with in what regarded marriage, during the respective period; a comparative method is being analyzed here, from an interdisciplinary point of view, outlining both the historical and the judicial aspects of it. The impediments, as well as the conditions of the marriage conclusion have been known in the judicial popular, religious and pravile systems. Failure to comply with the substantive and formal conditions of the marriage conclusion would lead to the nullity of the act, which could have been absolute or relative. Concerning the absolute ones, the following cases are to be mentioned: wicked marriage (no wedding, incest), cursed marriage (with nuns or religious individuals, or between “believers” and “unbelievers”), forbidden marriages (between relatives, regarding a forbidden relation degree, such as blood kinship spiritual kinship, relationship by marriage). It is important to remark that all the above mentioned cases would entail the dissolution of the marriage, where the ravishers would see themselves expelled from the community (exiled) or have their property confiscated. The people from “the bottom” were also whipped. The relative nullity was declared in case of consent vices and took place at the demand or request of the injured party, which was pleading for being misled as to the social condition of his/her partner (Istoria 1980, 504-510). The priests who consented the wedding ceremony to the reckless people, were to be defrocked and as for the marriages, they were held void. To conclude, according to the records of the questioned period, some of which one has outlined above, the obstacles to the marriage conclusion were as follows:

- Blood relatives on a direct line;
- Collateral blood relatives;
- Alliance relatives;
- Spiritual kinship that comes from the holy baptism as well as adoption;
- Mixed marriage (with the heterodox);
- Marriage with people deposing vows (monastic vows, particularly);
- Illegitimate marriage (non religious wedding ceremony);
- Incest (mixed blood);
- Marriage conclusion during mourning period;
- Bigamy (having two wives or husbands);

A fourth marriage (only three were to be considered legal).

Институт семьи в средние века: препятствия и запреты. Историко-антропологическое и компаративное исследование

Резюме

Статья посвящена исследованию одного из важных социальных институтов любого общества – семьи, и, в частности, условиям заключения семейно-брачных отношений сквозь призму междисциплинарного и системного анализа. Согласно исследованиям документального материала эпохи Молдовы и других европейских стран, автор отмечает, что при заключении брачного союза необходимо было выполнение многих условий и формальностей:

- соблюдение установленного брачного возраста;
- позволение и благословление родителей;
- согласие брачующихся;
- свободный выбор;
- брак мог быть заключен между двумя свободными от брачных уз лицами;
- физическое и психическое состояние здоровья жениха и невесты;
- вероисповедание жениха и невесты. Брак между лицами разных религий запрещался;
- кровное и духовное родство;
- соблюдение всех церковных канонов. Без венчания брак был недействительным;
- социальное неравенство;
- четвертый брак был запрещен и считался недействительным. Разрешалось вступать в брак не более трех раз.

27.01.2011

Dr. Lilia Zabolotnaia, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 31 August 1989, 82, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova, e-mail: lilia_zabolotnaia2000@yahoo.com